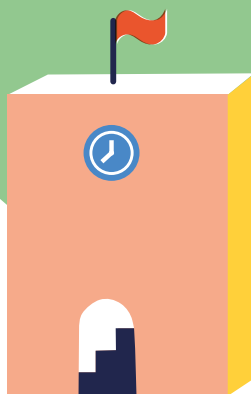

Kováts András
Soltész Béla
(szerk.)

VALAHOL OTTHON LENNI

MENEKÜLTEK TÁRSADALMI
BEILLESZKEDÉSE MAGYARORSZÁGON

Kováts András
Soltész Béla
(szerk.)

VALAHOL OTTHON LENNI

MENEKÜLTEK TÁRSADALMI
BEILLESZKEDÉSE MAGYARORSZÁGON

VALAHOL OTTHON LENNI

Menekültek társadalmi beilleszkedése Magyarországon

Kiadja a **Menedék – Migránsokat Segítő Egyesület**.

A kiadásért felel a Menedék – Migránsokat Segítő Egyesület elnöke.

A kötet a NIEM – Nemzeti Integrációt Értékelő Mechanizmus elnevezésű, PL/2015/AMIF/SA azonosító-számú, az Európai Unió Menekültügyi Migrációs és Integrációs Alapja által támogatott nemzetközi kutatási és stratégiai projekt keretében készült el.

Szerkesztette:

KOVÁTS András – SOLTÉSZ Béla

Szöveggondozás:

BORBÁTH Péter

Grafika és tördelés:

THURY Lili

ISBN 978-615-81860-9-4 (print), ISBN 978-615-82134-0-0 (pdf)

A kötet letölthető a www.forintegration.eu és a www.menedek.hu weboldalakról.

A kötetben szereplő vélemények kizárólagos felelőssége a szerzőket terheli. Az Európai Bizottság, valamint a lengyel Belügy- és Közigazgatási Minisztérium nem vállal felelősséget az elemzés tartalmáért, illetve az azokban foglalt információk felhasználásáért.

A projekt az Európai Unió Menekültügyi, Migrációs és Integrációs Alapjának (AMIF) lengyelországi nemzeti programja támogatásával valósul meg.

© Menedék – Migránsokat Segítő Egyesület, 2022.

Minden jog fenntartva. A kiadvány és részei a szerzői jog védelme alatt állnak.

Felhasználásuk csak a szerző(k) és a kiadó megnevezésével engedélyezett.

Menedék – Migránsokat Segítő Egyesület

1066 Budapest, Ó utca 39.

www.menedek.hu

TARTALOMJEGYZÉK

Kováts András	6. oldal
ELŐSZÓ	
Soltész Béla – Vadasi Vivien	24. oldal
A MAGYARORSZÁGI MENEKÜLTINTEGRÁCIÓ JOGI ÉS POLITIKAI KERETEI	
Németh Ádám	52. oldal
A NEMZETKÖZI VÉDELEMBEN RÉSZESÍTETT SZEMÉLYEK INTEGRÁCIÓJÁVAL KAPCSOLATOS ADATHIÁNY OKAI ÉS KEZELÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI MAGYARORSZÁGON	
Lakatos Zsombor	76. oldal
EGZISZTENCIÁLIS BIZTONSÁG A NEMZETKÖZI VÉDELEMBEN RÉSZESÜLŐK KÖRÉBEN – ELEMZÉS A NIEM INDIKÁTOROK ALAPJÁN A MENEDÉK EGYESÜLET ÜGYFÉLKÖRÉBEN	
Németh Ádám	110. oldal
A NEMZETKÖZI VÉDELEMBEN RÉSZESÍTETT SZEMÉLYEKEL KAPCSOLATOS TÁRSADALMI ATTITÜDÖK VÁLTOZÁSA MAGYARORSZÁGON, EURÓPAI KITEKINTÉSBEN	
Budai Boglárka	142. oldal
NEMZETKÖZI VÉDELEMBEN RÉSZESÍTETT SZEMÉLYEK MUNKAERŐ- PIACI HELYZETÉNEK ALAKULÁSA A COVID-19 JÁRVÁNY IDEJÉN	
Bognár Katalin – Hetzer Kata	164. oldal
MILYEN A JÓ ISKOLA? NEMZETKÖZI VÉDELEMBEN RÉSZESÍTETT GYEREKEK ISKOLAI BEILLESZKEDÉSÉNEK TÁMOGATÁSA	
Faludi Julianna – Lakatos Zsombor	190. oldal
NEMZETKÖZI VÉDELEMBEN RÉSZESÍTETT SZEMÉLYEK FELSŐFOKÚ TANULMÁNYAINAK TÁMOGATÁSI LEHETŐSÉGEI	
Pósfai Zsuzsanna – Szabó Linda	218. oldal
A NEMZETKÖZI VÉDELEMBEN RÉSZESÍTETT SZEMÉLYEK LAKHATÁSI HELYZETE MAGYARORSZÁGON	
Tóth Judit	256. oldal
AZ EGÉSZSÉGÜGYI ELLÁTÁSHOZ VALÓ HOZZÁFÉRÉS NEHÉZSÉGEI ÉS A NEMZETKÖZI VÉDELEMRE SZORULÓK	

Pósfai Zsuzsanna Szabó Linda

A NEMZETKÖZI VÉDELEMBEN RÉSZESÍTETT SZEMÉLYEK LAKHATÁSI HELYZETE MAGYARORSZÁGON

1. Bevezetés

A nemzetközi védelmet kapott személyek (a továbbiakban: menekültek)³¹⁵ integrációs folyamatában a lakhatás kiemelten fontos terület, amely gyakran összefügg a foglalkoztatási helyzettel és a nyelvtudással. A menekültek számára különösen megnehezíti az önálló lakhatás biztosítását a helyismeret hiánya, a nyelvi korlátok miatt szűkösebben rendelkezésre álló információforrások, a munkakeresés nehézségei, illetve a külföldiekkel szembeni előítéletesség és diszkrimináció. Sérülékenységet tovább növeli, hogy az egyébként általában munkavállalási korú menekült személyek leggyakrabban nem a képzettségüknek megfelelő munkakörben tudnak elhelyezkedni, így végzettségüknél rosszabb munkaerőpiaci helyzetbe kerülnek és szűkebbek a jövedelemforrásaik.

A NIEM projekt által előállított indikátorok lakhatásra vonatkozó csoportjából kitűnik, hogy alapvetően nincsenek célzott állami lakhatási megoldások vagy lakáspolitikák a menekültek és nemzetközi védelem alatt állók számára. Az indikátorok között felsorolt lakhatási programok és támogatások nagy része csak eseti jelleggel, projektalapon, civil vagy egyházi szervezetek megvalósításában volt elérhető Magyarországon, nem pedig tartósan, állami lakáspolitikai programként. Ez a helyzetértékelés tükrözi azt, hogy Magyarországon általában nagyon kevés állami lakáspolitikai program/támogatás van a lakhatási szempontból rászorulóknak számára. A menekülteknek ugyanazzal a forrás- és kapacitáshiányos, korlátozott szociális juttatási rendszerrel kell szembesülniük, mint sok hasonlóan sérülékeny helyzetben lévő magyar állampolgárnak. Ezen a téren fontos korlát, hogy a szociális bérlakásszektor Magyarországon nagyon kicsi (2019 végén a teljes lakásállománynak csupán 2,6%-át tették ki az önkormányzati tulajdonú lakások)³¹⁶. A létező szociális bérlakások többsége a helyi önkormányzatok tulajdonában áll, melyek általában a régóta ott tartózkodó helyi lakosokra korlátozzák a lakásigénylési, lakáspályázati rendszereket. Ráadásul az elmúlt években a magyar lakáspiacon zajló folyamatok miatt minden gazdaságilag rosszabb helyzetű társadalmi csoport számára nehezebbé vált, hogy biztosítsa lakhatását. A lakásárak 2016 eleje óta az EU-s országok közül Magyarországon nőttek a legmeredekebben 2020-ig³¹⁷. A budapesti albérleti piacon

³¹⁵ A nemzetközi védelmet kapott személyek tágabb kategóriájába tartoznak a menekült, valamint az oltalmazott státuszú személyek is. A továbbiakban a fogalmazási egyszerűség kedvéért a nemzetközi védelmet kapott személyekre együttesen „menekültként” hivatkozunk a szövegben.

³¹⁶ KSH 2020: www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_lak0001.html

³¹⁷ Eurostat 2020: www.ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tipsho40/default/bar?lang=en

pedig 2011 óta 130%-kal, közel két és félszeresükre emelkedtek a bérleti díjak³¹⁸. Ez a menekült személyek számára is egyre nehezebb lakhatási helyzetet eredményezett.

Mindezekre tekintettel ez a fejezet igyekszik a speciálisan menekülteket érintő körülményeket figyelembe venni. Egyfelől azokat a különböző területeket érintő szakpolitikai intézkedéseket írja le, amelyek az elmúlt évtizedben a Magyarországon elismert menekültek lakhatását érintették, valamint azokat a lakhatási programokat, amelyek kifejezetten menekülteket céloztak, vagy legalábbis nyíltan támogattak valamilyen formában. Másfelől az elemzésnek az is célja, hogy ezen tevékenységeket egy olyan kontextusban láttassa, amely a tágabb gazdasági helyzetet és kifejezetten a lakáspiacot érintő strukturális adottságokat is figyelembe veszi.

A fejezetben először röviden áttekintjük a nemzetközi és hazai lakáspolitikai trendeket, valamint néhány európai példát a menekülteket érintő lakáspolitikai intézkedésekre. Az elemzés 2008-tól indul, ami fordulópontot jelentett nemcsak a globális pénzügyi válság, hanem a Magyarországon a lakhatás szempontjából is némileg megváltozott menekültpolitika miatt. Az elemzés nagy része ugyanakkor a közelmúltra fókuszál. Ennek elsődleges oka a 2015-ös európai menekültválságot követően felerősödött bevándorlásellenes magyar kormányzati politika, amely radikálisan leépítette az addig kialakított támogatási rendszert. Ezt a 2020-tól, a koronavírus hatásai nyomán hozott kormányzati intézkedések sem befolyásolták.

A könyvfejezet második szakasza éppen ezt a közelmúltra visszanyúló, gyorsan változó szakpolitikai környezetet vizsgálja és azt, hogy ez a környezet milyen hatással van a különböző résztvevők lehetőségeire. Áttekinti, hogyan változott az elmúlt években az állami szerepvállalás formája a pénzügyi támogatások, valamint az elérhető adminisztratív kapacitások szempontjából; mikor tudtak hatékonyak lenni a formális együttműködések és mikor voltak elengedhetetlenek a közigazgatás és a szociális szereplők közötti informális kapcsolatok ahhoz, hogy az intézkedések megvalósíthatóak legyenek.

A harmadik szakasz a menekültek lakhatási lehetőségeinek két strukturális tényezőjét járja körül. Egyrészt a lakáspiaci kontextussal, másrészt a menekültek munkaerőpiaci helyzetével, foglalkoztatásuk strukturális változásaival foglalkozunk. A két strukturális tényező alapján látszik az is, hogy egy adott időszakban milyen támogatás lehet hatékony a menekültek lakhatási helyzetének javításában.

318 Habitat 2020, Feketelakás: www.habitat.hu/sites/feketelakas/problemak

Ezután a negyedik szakasz részletezi azt, hogy a fenti körülmények között – mind az állami, szakpolitikai változásokat, mind a strukturális tényezőket figyelembe véve – milyen menekülteket támogató lakhatási programok valósultak meg az elmúlt években. A programokat a támogatás jellege, valamint a támogatást nyújtó szervezet formája szerint csoportosítjuk.

Az ötödik, utolsó szakasz foglalkozik azokkal a szakpolitikai lépésekkel, amelyeket különböző kulcsszereplők közvetlenül tehetnek azért, hogy a jövőben a menekültek lakhatási helyzete javuljon Magyarországon.

Módszertani szempontból az elemzés során egyrészt a vonatkozó jogszabályi és szakpolitikai források másodelemzését végeztük el, másrészt szakértői interjúkra támaszkodtunk. Utóbbiakról egy összefoglaló táblázatot mellékelünk (lásd Függelék).

2. Lakáspolitikai kitekintés

Lakhatási szempontból három fordulópontot érdemes kiemelni az elmúlt bő évtizedből: a 2008-as gazdasági válságot, a 2015-ös lakáspiaci fordulópontot és a 2020-ban induló koronavírus- világválságot, illetve annak gazdasági hatásait. Ezek mind hatással voltak kifejezetten a menekültek lakhatási helyzetére is.

A 2008-as válság lakáspiaci hatása széles körben ismert: a válság magáról a lakáspiacról indult, és egyik gyökere a túlhajtott lakáshitelezés volt.³¹⁹ A válság nyomán, ahogy sok háztartás vált fizetéseképtelenné és került adósságcsapdába, a lakhatási válság egyre láthatóbbá vált a közvélemény és a döntéshozók számára is. Az azóta tartó bő tíz évben a korábbiakhoz képest sokkal markánsabban van napirenden a lakhatás kérdése. A 2008-as válság olyan piaci átrendeződéseket is hozott, amelyek miatt egyre nehezebben lehet tulajdonhoz jutni. Ez különösen a fiatalabb háztartásokat érinti, ezért például angol nyelvű országokban elterjedt a „generation rent”³²⁰ (vagy bérlői generáció) kifejezés³²¹.

2015 kevésbé látványos, ám a jelenlegi helyzet megértéséhez fontos fordulópont. Számos európai ország lakáspiacán (nem függetlenül az Európai Központi Bank felszó-

319 Pósfai Zsuzsanna (2019): A lakhatás finanszírozása és ennek következményei a háztartásokra. Demnet Alapítvány, *Citizens for Financial Justice projekt.*, www.demnet.hu/kiadvanyaink/lakhatas-financializacioja-es-kovetkezmenyei-2019

320 www.generationrent.org

321 Balogi Anna, Kőszeghy Lea (2019): Lakáspiacra kilépő fiatalok a lakhatási válságban. *Habitat for Humanity Magyarország, Éves jelentés a lakhatási szegénységről.* www.habitat.hu/sites/lakhatasi-jelentes-2019/ fiatalok

lításától, miszerint a bankok tisztítsák ki portfólióikat a korábbi, nemteljesítő hitelektől) új lakáshitelezési hullám indult, ami magával hozta a lakásárak emelkedését is. Ezt a tendenciát Magyarországon erősítette, hogy a kormány ezzel nagyjából egy időben vezetett be új (bizonyos társadalmi csoportok számára bőkezű) tulajdonhoz jutást segítő támogatásokat (CSOK és kapcsolódó támogatások).³²² 2015 az európai és magyar menekültügy szempontjából is fontos év volt: 2021-ig tekintve ebben az évben volt a legnagyobb az újonnan Európába érkező menekültek száma. A Közel-Keletről a szárazföldi útvonalon Magyarországra érkező emberek helyzetének megoldatlansága, valamint a kormány reakciója nyomán bontakozott ki a „menekültválságként” hivatkozott időszak. Ez a magyarországi, menekülteket célzó lakhatási programokat alapvetően meghatározta – erről a későbbiekben részletesen írunk – melyeknek így a meredeken emelkedő lakásárak kontextusában kellett megvalósulniuk.

2020 és a koronavírus-világjárvány hozta a legújabb fordulópontot az európai lakáspiacokon: egyrészt csökkent a turizmus által az európai nagyvárosok lakáspiacaira helyezett nyomás, és lehetőség nyílt a rövidtávú lakásadás szigorúbb szabályozására. Másrészt a „maradj otthon” felszólítás – kezdetben az egyetlen létező általános járványkezelési stratégia – miatt nagyon felerősödött a közbeszédben a biztonságos lakhatáshoz való hozzáférés jelentősége. Amiről addig csak lakhatási aktivisták és lakáspolitikai szakemberek beszéltek, az hirtelen mindenki számára világossá vált: a lakhatás jelenti az első számú biztonságot, a kiindulópontot. A koronavírus-járvány kapcsán kibontakozó egészségügyi, társadalmi és gazdasági válságban a döntéshozók addig unortodoxnak tekintett eszközöket is bátrabban alkalmaztak. Így például hosszú kilakoltatási moratóriumokat vezettek be, vagy hoteleket alakítottak át hosszabb távú szálláshelyekké³²³. A Nyugat-Európában jellemző nonprofit lakhatási szolgáltatók (lásd lakástársaságok) is gyakran figyelmet fordítottak arra, hogy bérlők ne veszítsék el a járvány miatt a lakhatásukat.³²⁴ Ugyanakkor az első időszak után, amikor világossá vált, hogy hosszan el fog húzódni a járvány, ezeket a nagyon progresszív rendelkezéseket jórészt megszüntették.³²⁵ A koronavírus-járvány nem változtatott a lakásárak 2015 óta tartó töretlen emelkedésén³²⁶ – sőt, bizonyos kedvelt lokációkban (például a zöldövezetekben) még rá

is gyorsított arra. Összességében a koronavírus-járvány felhívta a figyelmet arra, hogy nagy szükség van szociális, megfizethető lakásokra, és nagy a kielégítetlen lakhatási igény.³²⁷

Ha kifejezetten a menekültek³²⁸ lakhatásával kapcsolatos lakáspolitikai beavatkozásokra koncentrálunk, azt láthatjuk, hogy azok konkrét megvalósulási formája nagyban függ attól, hogy az adott országban milyen lakhatási intézmények léteznek egyébként is. A menekültekkel kapcsolatos lakhatási beavatkozások a létező intézményrendszerhez tudnak kapcsolódni – még akkor is, ha célzott programokat vezetnek be a célcsoport számára. Adott például az a feltétel, hogy a menekült személyek ugyanolyan feltételekkel juthatnak szociális bérlakáshoz, mint az érintett ország saját állampolgárai. Ezek a feltételek és lehetőségek azonban nagyon különbözőek: míg például Németországban igen kiterjedt szociális bérlakásrendszer van, amibe a különböző speciális programokkal integrálni tudják a menekülteket is, addig Magyarországon és más kelet-európai országokban ez a szektor szinte nem is létezik, és ugyanúgy, ahogy a lakhatási problémákkal küzdő helyi állampolgároknak, a menekült személyeknek sem tud megoldást nyújtani.

A létező lakhatási intézményrendszerrel való összekapcsolásra jó példa a bécsi *Globaler Hof*³²⁹ projekt, az egyik nagy lakásszövetkezet vegyes projektje, ahol a bérlők nagy része menekült hátterű. Hollandiában is jellemző, hogy a helyi lakástársaságok indítanak olyan programokat, melyek keretében menekülteknek nyújtanak lakhatást, vagy csak előnyben részesítik őket. a bérlők kiválasztás során.

Ahol nem léteznek nagy lakásfenntartó szervezetek, ott a legkézenfekvőbb az, hogy a piaci tulajdonosok és menekültek között közvetítőként fellépve lehessen a menekülteknek lakhatást biztosítani (Magyarországon is láttunk erre néhány példát, amit a könyvfejezet későbbi részében bővebben kifejtünk). Erre példa a varsói *Welcome Home* program³³⁰, vagy a Belgiumban működő szociális lakásügynökségek³³¹, melyek ügyfélkörébe a menekültek is beletartoznak.

Mivel a lakhatási nehézségeken túl a menekültek komplex nehézségekkel küzdenek, számukra mindig indokolt speciális lakhatási programokat, beavatkozásokat indítani,

322 Pósfai Zsuzsanna (2020): Polarizáció a magyar lakáspiacon - lakásfinanszírozás függő gazdasági helyzetben. *Periféria Tanulmányok* 4., www.tinyurl.com/uxxm8c8w

323 www.london.gov.uk/what-we-do/housing-and-land/homelessness/covid-19-response-people-sleeping-rough

324 The State of Housing in Europe 2021. Housing Europe., www.stateofhousing.eu

325 www.nlihc.org/coronavirus-and-housing-homelessness/national-eviction-moratorium

326 www.ec.europa.eu/eurostat/cache/digipub/housing/bloc-4a.html?lang=en

327 The State of Housing in Europe 2021. Housing Europe., www.stateofhousing.eu

328 A "menekült" kifejezést itt továbbra is a nemzetközi védelem alatt álló személyek összességére értjük.

329 www.sozialbau.at/fileadmin/pdf/aktuelle-meldungen/SozialbauStudyGlobalEstate2016.pdf

330 www.ec.europa.eu/migrant-integration/integration-practice/welcome-home-housing-support-refugee-families-poland_en

331 www.center4affordablehousing.org/wp-content/uploads/2019/01/Bridging-the-Gap-Between-Social-and-Market-Rented-Housing-in-Six-European-Countries.pdf, p. 86.

célzott módon reagálni. Erre példát jelentenek az olyan lakhatási programok, ahol vegyesen élnek menekült és nem menekült háttérű bérlők (például CURANT, Antwerpen³³²; REFUGIO, Berlin³³³), ami intenzív módon segíti az integrációt. Bizonyos helyeken, ahol adott időszakban krízishelyzetek alakultak ki (például Görögország), számos alulról szerveződő kezdeményezés is segítette a menekültek lakhatását. Ilyen volt például az athéni City Plaza Hotel, ahol lakhatási aktivisták egy üresen álló hotelt elfoglalva biztosítottak menekültek számára lakhatást.³³⁴

Fontos a speciális lakhatási programokból a hosszabb távú megfizethető lakhatás felé vezető utakat is kialakítani, hogy a programok végeztével az érintettek ne kerüljenek ismét nehéz lakhatási helyzetbe. Erre hasznos gyakorlatot jelent, ha az adott lakhatási program a helyi önkormányzattal együttműködésben valósul meg, és a program után lehetőségük van a menekült háttérű személyeknek az állampolgárokhoz hasonlóan önkormányzati bérlővé válniuk.

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának menekülteknek szóló lakhatási programokról készült elemzésében³³⁵ néhány általános megállapítást tesznek az európai tapasztalatokról. Az egyik lényeges megállapítás a különböző léptékű – országos és helyi – szakpolitikák összehangolásának fontossága. Míg a programok konkrét megvalósítása, a lakások biztosítása vagy szervezeti működtetése sokszor a helyi önkormányzatokon múlik, az elemzés külön kiemeli az országos szakpolitikai keretrendszer és finanszírozás jelentőségét. Másrészt két lényeges, a tágabb értelemben vett lakáspolitikában is jellemző megközelítést emel ki a menekültek lakhatásának megoldása terén: a megfizethető, illetve hozzáférhető lakásállomány növelését a személyeknek nyújtott támogatásokkal szemben. Előbbivel – mikor a támogatást a megfizethető lakásállomány növelésére fordítják – hosszabb távú, tartósabb hatást lehet elérni, viszont megvalósítása egy működő intézményrendszer hiányában nehezebb. Mint a következő alfejezetekben látni fogjuk, a Magyarországon megvalósult, menekülteknek szóló lakhatási programok túlnyomó többsége is az utóbbi kategóriába esett, és személyeknek nyújtott támogatást. Emellett a fenti ENSZ-jelentés szerint minden esetben fontos az integrációt segítő egyéb programelemeket (lásd szo-

ciális munka, álláskeresés, nyelvtanulás stb.) is fenntartani.³³⁶ Az elemzés külön kiemeli, hogy Közép- és Kelet-Európában a lakáspolitikai és a lakásszektor lassabban és kisebb mértékben tudott csak reagálni a menekült személyek lakhatási nehézségeire.

3. A magyarországi menekültek lakhatását érintő szakpolitikák változásai és a legfontosabb társadalmi szereplők

Ha a magyarországi menekültek lakhatására vonatkozó szakpolitikai intézkedések történetét és az intézményi segítségnyújtás kereteit a lakhatás biztonságának garantálása szempontjából nézve tekintjük át, akkor egy alapvető problémát mindenképpen fel tudunk fedezni. A központi kormányzat 2013-ban a kapcsolódó EU-s források elérhetősége érdekében készített egy olyan stratégiai dokumentumot (*1698/2013. (X. 4.) Korm. határozat a Migrációs Stratégia és az azon alapuló, az Európai Unió által a 2014–2020 ciklusban létrehozásra kerülő Menekültügyi és Migrációs Alaphoz kapcsolódó hétéves stratégiáról*, részleteket lásd alább), amely a nemzetközi migráció kérdéseit komplexen, a lakhatási problémákat is tárgyalva igyekszik kezelni. Ennek ellenére a kapcsolódó jogszabályok és a pénzügyi támogatások keretrendszere szinte folyamatosan, egy-két évente változik a terv elkészülte óta. Ez pedig majdhogynem lehetetlenné teszi, hogy az ezen a területen dolgozó döntéshozóknak, végrehajtóknak és szociális szolgáltatóknak egy olyan specifikus tudással rendelkező stabil gárdája alakuljon ki, akik a mindenkori szabályozást jól ismerve, rutinszerűen és garantált erőforrásokkal operálva tudjanak segítséget nyújtani.

Az elmúlt években rendkívül sokat változott, hogy adott időszakokban milyen állami vagy civil szereplőknek jutott nagyobb szerep a menekültek lakhatására vonatkozó segítségnyújtásban (lásd lent). Ez a szakasz az érintett társadalmi szereplőkkel készített interjúk alapján a menekültek lakhatási támogatását érintő szakpolitikai intézkedéseket írja le, valamint azt, ahogyan a segítségnyújtásban meghatározó szerepet vállalók felelősségi körei és feladatvállalási lehetőségei változtak.

A menedékgjogról szóló *2007. évi LXXX. törvénnyel* egységesen érvényesített *301/2007 (XI.9) Kormányrendelet* a menekülteknek és oltalmazottaknak a letelepedéshez egy-

332 www.uia-initiative.eu/en/uia-cities/antwerp

333 www.refugio.berlin/ueber-about/ueber-uns

334 www.best-hotel-in-europe.eu

335 UNHCR (2020): Good Practices for Migrant and Refugee Housing in Europe. www.unhcr.org/bg/wp-content/uploads/sites/18/2020/10/Good-practices-housing-FINAL-EN.pdf

336 UNHCR (2020): Good Practices for Migrant and Refugee Housing in Europe. www.unhcr.org/bg/wp-content/uploads/sites/18/2020/10/Good-practices-housing-FINAL-EN.pdf

szeri támogatást, a beilleszkedés érdekében rendszeres lakhatási támogatást, valamint lakáscélú támogatást tett elérhetővé (lásd eredetileg 2007/LXXX tv. V. fejezet 37. §³³⁷). 2008-tól a 12/2001. (I.31.) Kormányrendelet módosításával lehetővé vált, hogy érvényes bevándorlási vagy letelepedési engedéllyel rendelkező harmadik országbeli állampolgárok Magyarországon a magyar állampolgárokkal azonos módon, külön miniszteri engedély nélkül lakáscélú állami támogatásokhoz jussanak. Az integrációhoz nyújtott különféle támogatások összege ugyan a tényleges megélhetési költségekhez képest relatíve alacsony volt, 2008 után a *létfenntartási támogatásoknak* (értsd: lakhatási, beiskolázási, egészségügyi stb.) ez a rendszere mindenképpen stabilitást jelentett. Amennyiben az igénylő részt vett egy 520 órás, ingyenes magyar nyelvtanfolyamon (ezt a területileg illetékes menekültügyi kirendeltség köteles volt az érintett számára biztosítani), a rendszeresen érkező támogatások két évig, minden hónapban rendelkezésére álltak. A menekültstátusz megszerzését követően a menekülttáborban eltölthető 6 hónap (rászorultság esetén további 6 hónap) szintén méltányos volt az önálló lakhatás megszervezéséhez szükséges idő szempontjából. Az egyszeri, egy főre számított 171 000 forintos támogatás a magánbérletben gyakran elvárt kaució összegét tudta fedezni.

Később ezt a kisebb költségvetésű és fragmentált rendszert igyekezett javítani az a 2014-ben bevezetett integrált támogatási struktúra, amelynek egyik eleme volt a központi kormányzat által garantált, egyénre szabott *integrációs szerződés*. Ennek aláírásával az elismert menekültstátusszal rendelkezők havi rendszerességű integrációs támogatást tudtak a központi költségvetésből igényelni: kezdetben 6 hónapig nettó 90 000 forint összegben (családoknak maximum 215 000 forint összegben), majd fél-évente csökkenő mértékben, maximum két évig. A kezdeti nagyobb kiadások fedezésére – mint például lakásbérlet esetén a kaució – akár át is lehetett ezt a támogatást ütemezni és részben előre igényelni. Ugyanakkor, ha az igénybevevő időközben bármilyen jövedelemben vagy plusz támogatásban részesült, a támogatás összegét le kellett csökkenteni olyan mértékben, hogy az az egyén összes havi bevételét maximum az adott időszakban esedékes támogatási összeg határáig egészítse ki.

Az integrált struktúra másik eleme volt a mindezzel párhuzamosan futó, EU-s forrásokra támaszkodó támogatási rendszer, amelynek részleteit a 1698/2013. (X. 4.) Kormányhatározattal elfogadott *Migrációs Stratégia és az azon alapuló, az Európai Unió által a 2014–2020 ciklusban létrehozott Menekültügyi Migrációs és Integrációs Alaphoz*

(a továbbiakban *MMIA-hoz*) kapcsolódó *hétéves stratégiai tervdokumentum*³³⁸ rögzítette. Ennek keretében a rendelkezésre álló MMIA-s források 8,75%-a, azaz az előzetes tervek szerint egy 972,5 millió forintos költségvetés állt rendelkezésre a menekültek lakhatásának javítását célzó programok fedezésére.

Az új állami, központi költségvetésből származó források, valamint az MMIA több éves programján keresztül elérhető EU-s támogatások bevonásával több társadalmi szereplő is lehetőséget kapott a menekültek lakhatási biztonságának közvetlen javítására, vagy felelősséget vállalhatott ebben a feladatkörben. Egyrészt a helyi szinten működő családsegítőknek lett feladata garantálni azt, hogy az integrációs szerződés keretében nyújtott szociális juttatások megfelelő módon jussanak el az arra ténylegesen rászorulókhöz. Másrészt civil szervezetek pályázhattak menekültek lakhatási programjainak kidolgozására, megvalósítására és a meglévő szociális infrastruktúrák kapacitásainak fejlesztésére.

Az integrációs támogatások kapcsán ugyanakkor a menekültek integrációs szerződésben rögzített vállalásait heti rendszerességgel nyomon követő, kötelezően támogató és az akkori Bevándorlási és Állampolgársági Hivatalnak (BÁH) havonta beszámoló családsegítők köre a gyakorlatban viszonylag szűknek bizonyult. Részben azért, mert a központi kormányzat előzetesen nem biztosított az új szabályozási és gyakorlati helyzetre felkészítő állami képzéseket, és így a fent is említett specifikus szakértelem hiányában nehezebb volt a szerződésben előírt folyamatok hatékony segítése. Voltak családsegítők, ahol ezt a fajta hiányosságot a korábbi munkatapasztalataiknak köszönhetően, a menekültügyekben jártasabb szociális munkások segítségével tudták áthidalni. A proaktívabb szereplők a régóta menekültügyekkel foglalkozó civil szervezetekhez fordultak segítségért [interjú 10, interjú 12]. Az integrációs szerződésekkel foglalkozó helyi együttműködések területi koncentrációját elsősorban az határozta meg, hogy a menekült ügyfelek helyismeret hiányában leginkább a menekülttáborokból Budapestre vezető közlekedési csomópontokhoz (például Keleti Pályaudvar, Nyugati Pályaudvar, Kelenföldi Pályaudvar) vagy az országosan eljáró bevándorlási hivatalhoz (lásd Budapest XI. kerület) közeli családsegítőket keresték. Az idő szűkössége is indokolta ezt, mivel időközben azt a 6 hónapos időszakot, amit a menekültek a státusz megszerzését követően a befogadó állomásokon tölthettek, 2 hónapra csökkentették [interjú 6, interjú 10].

337 www.helsinki.hu/wp-content/uploads/Met_Vhr_egyseges_szerkezetben.pdf

338 Lásd www.belugyalapok.hu/alapok/sites/default/files/MMIA_.pdf

Tekintve, hogy az állami képzések nem valósultak meg és a kapacitás bővítése is elmaradt, a túlterhelt bürokráciában lassabb lett a hivatalos dokumentumok ügyintézése. Emellett a helyi szinten gyakran eltérő jogszabályi értelmezések miatt a menekültek tényleges segítésében komoly szerep jutott a személyes kapcsolatoknak és az ügyintézők közötti informális hálózatoknak. Így történhetett az is, hogy az elvileg lakcímkártyához kötött integrációs szerződések betartásáért felelős családsegítők földrajzi helyzete a gyakorlatban végül sokszor eltérhetett annak a családsegítői szolgálatnak a helyétől, amely a – menekültek által még a menekülttáborban megnevezett – bejelentett lakcímhöz tartozott. Ennek folyománya volt, hogy Budapest bizonyos kerületeiben, valamint egyes, a befogadóállomásokhoz közel eső megyei jogú városokban a helyi családsegítőknek – rövid átmeneti időszak után és szűkös humán kapacitásokkal – egy-egy adott időszakban több száz fős ügyfélkörrel kellett foglalkozniuk [interjú 10]. Mindemellett az integrációs folyamat elősegítésének gyakran része volt az is, hogy az egyéb releváns állami intézmények (például egészségügyi, oktatási, munkaügyi stb.) ügyintézőit is nekik kellett a menekültek speciális helyzetével kapcsolatban tájékoztatni, érzékenyíteni, jogi kötelezettségeiket ismertetni [interjú 10, interjú 12].

A közigazgatásban és a jóléti rendszerben dolgozók informális kapcsolatai mellett kiemelkedően fontos szerepe volt a családsegítők és a legtöbbször MMIA-s pályázati forrásokra támaszkodó civil, egyházi vagy egyéb önkormányzati fenntartású szervezetek informális, időnként formális együttműködéseinek is (lásd Baptista Integrációs Központ, Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei [BMSZKI], Jezsuita Menekültszolgálat, Református Menekültmisszió, majd Kalunba Szociális Szolgáltató, Máltai Szeretetszolgálat, Menedék Egyesület különböző együttműködései) [interjú 1, interjú 4, interjú 8, interjú 10, interjú 12].

Az önálló lakhatás megszervezésének kérdésére fókuszálva, ezek a kapcsolatok egyrészt az integrációs támogatások és az MMIA-s források által elérhető lakhatási programokban való részvétel összeegyeztethetőségét segítették. Másrészt a nyelvtanulás kapcsán vált fontossá a szerepük, ami kiemelten kezelt kérdés volt a családsegítőkkel való kötelező kapcsolattartásban, az integrációs folyamatok általános elősegítésében, de kifejezetten a lakáskeresésben is. Miután ugyanis a változó szabályozás megszüntette a magyar mint idegen nyelv tanulásának államilag biztosított, ingyenes elérhetőségét, a nyelvtanulást gyakran a civil szervezetek szervezték meg, legtöbbször MMIA-s forrásokra támaszkodva. Budapesten kívül pedig – ahol mind a civil szervezetek, mind a nyelvtanárok száma jellemzően alacsonyabb – ez a feladat is inkább a túlterhelt

családsegítőkre maradt [interjú 12]. Interjúink alapján a nyelvi korlátok leküzdése a lakáskeresés során, az ingatlanügynökökkel való kapcsolattartásban és legfőképpen a bérbeadókkal való kapcsolattartás szempontjából tűnt sokszor fontos tényezőnek. A magyar nyelv ismerete általában erősítette a bizalmat és megkönnyítette a kommunikációt, mivel a feleknek nem kellett egy közvetítő idegen nyelvet sem (például angol) ismerniük, illetve így idegen nyelvű szerződés garantálása sem volt feltétlenül szükséges [interjú 3, interjú 7, interjú 11, interjú 13].

A 2015-ös menekültválság fordulópontot hozott a kormányzat migrációs politikájában: a kormányzat a válságra adott reakcióival egyértelművé tette bevándorlás-ellenes politikájának szisztematikusságát. Ennek megfelelően változtatták meg az integrációs szerződések hatályát is: az elismert menekült státusszal rendelkező személyek legkésőbb 2016 május végéig folyamodhattak még integrációs támogatásért, utána ez a lehetőség teljesen megszűnt. 2018 közepéig ugyan élt még a korábban megigényelt támogatások rendszere, de a családsegítők szerepe visszaszorult, és az időközben helyi szinten öszegyűlt szaktudás jelentőségét veszítette. Ezen kívül a 2015 utáni folyamatok fontos része volt, hogy 2015 végén a debreceni, majd 2016 végén a bicskei befogadóállomást is bezárták. Ezzel jelentősen csökkentették a menedékkérők és már elismert státuszú menekültek számára hozzáférhető tartózkodási helyeket, és még ha az MMIA-s forrásokat elérő, a lakhatási programokat működtető szervezetek egymással együttműködve információmegosztással, informális egyeztetésekkel, illetve az egyes menekültek helyzetének javítása érdekében, közös felelősségvállalással tudták is segíteni a rászoruló személyeket [interjú 1, interjú 2, interjú 4, interjú 8], ezek az intézkedések hirtelen tovább növelték a támogató szervezetekre nehezedő nyomást.

Mindezzel párhuzamosan a 2015-ben tapasztalt kritikus állapotok és a nyugat-európai egyházi szervezeteken keresztül megjelent alternatív pénzügyi források hatására megnőtt a magyarországi egyházak felelősségvállalása a menekültek támogatásában – különös tekintettel a lakhatásra [interjú 1, interjú 5]. Ekkor indult például a Jezsuita Menekültszolgálat Magyarországon, illetve az Evangélikus Diakónia menekülteket segítő programja is. A konkrét lakhatási programokról részletesebben a következő fejezetben lesz szó. Ugyanakkor érdemes még kiemelni, hogy a központi kormányzat ugyanebben az időszakban hozta létre az Üldözött Keresztények Megsegítéséért Felelős Államtitkárságot, amely a 2017-ben indított *Hungary Helps Programon* keresztül állami forrásból segített néhány Magyarországon elismert keresztény menekült lakhatásán.

Ezután 2017 hozott újabb fordulópontot a menekültek általános lakhatását érintő szakpolitikákban: a tranzitónák létrehozásával az újonnan érkező menedékkérőknek zárt táborokban kellett tartózkodniuk, ahonnan a menekültstátusz elismerése esetén nyílt táborokba mehettek, de ott is csak maximum 30 napig tartózkodhattak. Ez alatt az idő alatt még a hivatalos okmányokat sem lehetett megbízhatóan beszerezni, egy al-bérlet megszervezése pedig csaknem megoldhatatlan volt. Emiatt szinte lehetetlenné vált az integrációs szakaszra való felkészülés, és felértékelődtek a lakhatási lehetőségekben támogatást nyújtó szervezetekkel való közvetlen kapcsolatok. 2017-től máig az a jellemző, hogy a menekültstátuszt elnyerők többsége úgy tud kiköltözni a befogadóállomásra (különösen, ha nincs eleve létező kapcsolati hálója Magyarországon), ha a befogadóállomás munkatársai kommunikálnak az elhelyezési lehetőségekről a lakhatási programot működtető szervezetekkel [interjú 11, interjú 3]. A befogadó-állomásokról a következő, harmadik szakaszban még írunk az intézményes elhelyezés kapcsán.

A szorító helyzet megoldásában tehát még egy rövid ideig tudtak segíteni a civil lakhatási programok, de 2018-ban már ez a támogatási lehetőség is megszűnt vagy legalábbis erősen leszűkült. Az MMIA-források ugyanis politikai okokból elérhetetlenné váltak a civil szervezetek számára, a pályázatokat visszavonták, és onnantól csak az állami szervek pályázhattak azokra. Így az ebből finanszírozott – adminisztratív szempontból egyébként minden érintett fél szerint gördülékeny módon, a Belügyminisztérium megbízott szerveivel hatékony és formális együttműködésben zajló [interjú 1, interjú 8] – lakhatási programok fenntartása ellehetetlenült. A 2018. július 1-én hatályba lépett *STOP Soros* törvénycsomag (lásd T/333. egyes törvényeknek a jogellenes bevándorlás elleni intézkedésekkel kapcsolatos módosításáról) azon felül, hogy kifejezetten kriminalizálta a menekülteket támogató civil segítségnyújtást (lásd *Btk.* 353/A. §), bevezette a „biztonságos tranzitország” fogalmát.³³⁹ Ennek hatására – arra való hivatkozással, hogy Szerbia biztonságos harmadik országnak minősül – drasztikus mértékben nőtt az elfogadhatatlannak nyilvánított menedékkérelmek aránya, és jelentősen csökkent a Magyarországra belépni tudó menedékkérők, illetve a státuszt elnyerő menekültek száma. Ezzel indirekt módon csökkent a lakhatási programokkal kapcsolatos nyomás.

339 A *STOP Soros* törvénycsomag három törvényjavaslatból állt, céljaik/ tartalmuk szerint: (1) az „illegális migrációt támogató szervezetek” kriminalizálása, (2) bevándorlási finanszírozási illeték megfizetése, ami a civil szervezetek külföldről származó forrásainak 25%-át tette volna ki, (3) az idegenrendészeti távollattartás bevezetése, ami lehetővé tette volna, hogy az „illegális migrációt támogató személyeket” ki lehessen tiltani Magyarország területéről. A civil szervezeteket és menekülteket támogató személyeket kriminalizáló rendelkezéseken felül fontos volt még a „biztonságos harmadik ország” fogalmának bevezetése, ami alapot biztosított arra, hogy Magyarország érdemben ne folytasson le menekültügyi eljárásokat. Ezt végül 2019-2020-ban már felülírta a magyarországi bírósági gyakorlat, és érdemben kevésbé alkalmazták ezt a kategóriát. 2021 végén az Európai Bíróság kimondta, hogy a törvénycsomag több szempontból is ellentétes az európai uniós joggal.

Ugyanakkor az egyházak szolgáltató szervezetei folytatták a segítő munkát a lakhatás terén, alapvetően külföldi egyházi, kisebb részben saját forrásokból, de esetenként közvetlen hazai állami támogatással is. Így 2018 óta kizárólag egyházi szervezetek, illetve egyházi finanszírozással működő szervezet (lásd Kalunba Szociális Szolgáltató, melyet a továbbiakban az egyszerűség kedvéért az egyházi szervezetek közé sorolunk) által vitt lakhatási programok léteznek, beleértve a menekült státuszú embereket is befogadó hajléktalanszállók működtetését is, melyek szerepe az utóbbi egy-két évben megnövekedni látszik. A hajléktalanellátó rendszerben elsősorban a Baptista Integrációs Központ és az Oltalom Karitatív Egyesület nyújt célzott vagy legalábbis nyíltan vállalt támogatást az elismert menekültek számára. Ezek a szervezetek a krízisszálláson (lásd éjjeli menedékhelyen) kívül időszakos lakhatást is biztosítanak az arra rászorulóknak: egyedülállóknak átmeneti szállón, családok számára átmeneti otthonában [interjú 8, interjú 9].

2020 nyarán, miután a luxemburgi Európai Unió Bírósága az európai uniós jog szerint³⁴⁰ jogellenes fogvatartásnak minősítette a tranzitónák működését, a magyar kormány felszámolta azokat. Az ezután következő egy-másfél évben (a 2021-es év végéig) szinte teljesen eltűntek a menekült státuszért folyamodók Magyarországról. Ennek főbb okai egyrészt, hogy a tranzitónákból kikerülve a tapasztalatok szerint a legtöbben tovább kívántak menni Nyugat-Európába, másrészt, hogy a tranzitónák megszüntetésével egyidejűleg gyakorlatilag lehetetlenné vált Magyarországon menedékkérelmet benyújtani. Erre az akkor életbe lépő (és 2021 végén érvényes) szabályozás szerint csak a biztonságos harmadik országnak nyilvánított Szerbiában és Ukrajnában van lehetőség a magyar nagykövetségeken. A már itt élő elismert menekülteknek a központi kormányzat szinte kizárólag az egyházi szervezeteken keresztül nyújt lakhatási vagy a menekültek bizonyos csoportját kifejezetten célzó állami támogatást.

Összefoglalva azt látjuk, hogy a politikai és finanszírozási változások következtében néhány év kivételével (2014–2018), melyekről a negyedik szakaszban részletesebben írunk, nem léteztek jelentős lakhatási programok a menekültek számára. Volt néhány kivételes lakhatási program 2014 előtt is (például a Magyar Máltai Szeretetszolgálat és a Református Menekültmisszió szervezésében, amelyek közül az utóbbi szatellit-szervezete lett

340 Az Európai Parlament és a Tanács 2008/115/EK irányelve (2008. december 16.) a harmadik országok illegálisan tartózkodó állampolgárainak visszatérésével kapcsolatban a tagállamokban használt közös normákról és eljárásokról. Az Európai Parlament és a Tanács 2013/32/EU irányelve (2013. június 26.) a nemzetközi védelem megadására és visszavonására vonatkozó közös eljárásokról. Az Európai Parlament és a Tanács 2013/33/EU irányelve (2013. június 26.) a nemzetközi védelmet kérelmezők befogadására vonatkozó szabályok megállapításáról. A C-924/19. PPU. és 925/19. PPU sz. egyesített ügyekben hozott ítélet. Lásd még részletesebben: www.curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2020-05/cp200060hu.pdf

a később önállóan működő Kalunba Szociális Szolgáltató Nonprofit Kft. [interjú 11]), illetve létezett az állam által garantált lakhatási támogatás is, de ezek a programok jellemzően kis léptékűek voltak.

A 2015-ös menekültválság utáni időben, a korábbiaknál jóval nagyobb számban Magyarországra érkező menekültek szükségleteire reagálva, illetve az ebben az időszakban rendelkezésre álló finanszírozási forrásokkal (lásd MMIA források, illetve nyugati egyházak által biztosított források) bővült az integrációs programok és ezen belül is a lakhatási programok száma. Ezek korlátait viszont elsősorban az jelentette, hogy a legtöbb esetben pályázati alapon működtek és nem volt hosszú távon garantált forrásuk (lásd MMIA-s programok megszűnése), vagy a túlterhelt bürokrácia és az információhiány miatt a gyakorlatban nem voltak annyira kiszámíthatóak, mint amennyire az elvárható lett volna [interjú 10] (lásd integrációs támogatás folyósításának akadozásai). Ez egyrészt a működtető szervezetek, felelősségvállaló társadalmi szereplők számára is jelentős bizonytalanságot, kiszámíthatatlanságot okozott [interjú 3, interjú 11]; másrészt a támogatott személyek számára átláthatatlan helyzetet teremtett. A projektalapú működés jellegéből fakadóan az is előfordulhatott, hogy a támogatási időszak végével a lakók nem tudták fenntartani azt a lakást, amely egy rövid időszakra rendelkezésükre állt [interjú 1, interjú 8, interjú 9], és így könnyen elindulhatott egy lefelé tartó mobilitás. Az egyes programokról és hatásaikról részletesebben a negyedik szakaszban írunk.

Mindemellett a Magyarországra menedékkérőként való belépés lehetőségei 2018 és 2021 között rendkívüli mértékben korlátozódtak. 2018 óta folyamatosan csökkent a Magyarországon menedékkérelmet benyújtók száma, és ennek megfelelően az elismert menekültek száma is alacsony³⁴¹. Az adatokból egyértelműen látszik, hogy a magyar kormány stratégiája a menedékkérelmek benyújtásának ellehetetlenítése, nem pedig a beadott kérelmek nagyarányú elutasítása. 2018-ban ennek eszköze a STOP Soros törvénycsomag részeként bevezetett biztonságos harmadik ország kategóriája volt, amire hivatkozva érdemben nem vizsgálták a menedékkérelmek jelentős részét. Ez aztán körülbelül egy év után a bírósági gyakorlatban átalakult és már nem alkalmazták. Ennek megfelelően 2020 első felében megint kicsit többen kaptak státuszt. 2020 nyarán azonban – a tranzitónák felszámolásával egyidőben – gyakorlatilag megszüntették a Magyarországon benyújtott menedékkérelmek lehetőségét.

341 A KSH vonatkozó adatai szerint 2018-ban 671 menedékkérő volt (403 valamilyen státuszt kapott), 2019-ben 500 menedékkérő volt (60 státuszt kapott), 2020-ban 117 menedékkérő volt (130 státuszt kapott), 2021-ben 40 menedékkérő volt (és 40 valamilyen státuszt kapott): www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0066.html

Mivel összességében nagyon kevés számú elismert menekült, oltalmazott vagy befogadott személy van Magyarországon, nem tudnak lakhatási igénnyel rendelkező kifejezett célcsoportként megjelenni. A visszaszoruló lakhatási programok megértéséhez tehát szükséges látni az általánosan bevándorlásellenes politikák hatásait.

4. A magyarországi menekültek lakhatását érintő strukturális szempontok

4.1. Általános lakhatási lehetőségek

Magyarországon nincs általánosan elérhető lakhatási támogatás; a támogatott bérlakások száma rendkívül korlátozott (az önkormányzati bérlakásállomány 2019-ben a teljes állománynak csupán 2,6%-át tette ki)³⁴², és az intézményi elhelyezésben élők számára kevés a kivezető út (rendszerszinten jellemző, hogy sokan pusztán azért maradnak évekig a szociális ellátórendszerben, mert nincs számukra megfizethető lakás)³⁴³. A menekülteknek ugyanezzel a helyzettel kell megküzdeniük. Néhány éven keresztül, amikor jelentősebb pályázati támogatások és állami források is elérhetőek voltak, a menekültek lakhatási helyzete relatíve jobb volt az általában lakásszegénységben élőkénél [interjú 8]. Még azzal együtt is igaz ez, hogy az integrációs szerződések keretében nyújtott támogatási összegeket a túlterhelt bürokrácia miatt gyakran nem lehetett megbízható ütemezésben elérni, illetve a valós költségekhez képest ezek az összegek nem voltak túl magasak [interjú 10]. Az MMIA-forrásból szervezett lakhatási programok sem jelentettek minden rászoruló számára megoldást [interjú 2]. Az integrációs támogatás és a pályázati források megszüntetésével mostanra az általános lakásszegénységben élő magyar állampolgárokhoz hasonlóan rossz helyzetbe kerültek azok a menekültek, akik önállóan nem tudják megoldani a lakhatásukat. Ma nagyon kevés, menekült személyek számára elérhető lakhatási támogatás van, és ezek hiányában – valamint a bérleti díjak emelkedésével – a Magyarországon maradó menekültek lakhatási helyzete kifejezetten nehéz.

342 Hegedüs József, Somogyi Eszter (2016): Moving from an authoritarian state system to an authoritarian market system: Housing finance milestones in Hungary between 1979 and 2014. In: J. Lunde and C. Whitehead (eds), *Milestones in European Housing Finance*. Oxford, Wiley-Blackwell, 2016.

343 Ámon Kata, Balogi Anna (2018): A magánbérleti piac alsó szegmense, *Éves Jelentés a Lakhatási Szegénységről, Habitat for Humanity Magyarországon*, www.habitat.hu/mivel-foglalkozunk/lakhatasi-jelentesek/lakhatasi-jelentes-2018/alberletek-also-szegmense

4.1.1. Lakásvásárlás

Ahogy korábban írtuk, a piaci hitelfelvétel és az állami lakáscélú támogatási programok az elismert menekültek és a magyar állampolgárok számára 2008 óta rendkívül hasonló feltételekkel érhetőek el. Eltérő jogszabályi gyakorlat, hogy lakásvásárlás esetén a harmadik országbeli állampolgárok a területileg illetékes hivatalnál kötelesek engedélyt kérni az ingatlanszerzéshez (lásd 1993. évi LXXVIII. Törvény a lakások és helyiségek bérletére, valamint az elidegenítésükre vonatkozó egyes szabályokról 1/A. § (2) bekezdés). Viszont a nem menekült külföldiek esetén is gyakori tapasztalat, hogy ezt viszonylag könnyen megadják. Ezzel együtt az interjúink során mind a civil vagy egyházi szervezetek, mind a megkérdezett érintettek arról számoltak be, hogy menekültek csak ritkán tudnak saját lakástulajdonra szert tenni [interjú 3, interjú 4, interjú 6]. A készpénzzel való lakásvásárlás nagyon kevesek számára opció, és kizárólag akkor elképzelhető, ha a megtakarított tőkét a kibocsátó országból valamilyen módon át tudják menekíteni. Ráadásul az elmúlt években tapasztalt magyarországi lakásár-robbanás³⁴⁴ miatt ma már rendkívül nagy összegre van szükség a vásárláshoz. A hitelfelvétellel való lakásvásárlás azért nem reális a menekültek számára, mert a bankok nem hagyják jóvá a határozott idejű, alacsony keresetű foglalkoztatással rendelkezők hitelkérelmeit. Amennyiben valakinek már hosszabb távon stabil és jobban fizetett állása van, lehetségessé válik a hitelfelvétel. A 2016 óta bevezetett állami lakásvásárlási támogatásokra (vagyis elsősorban a családok otthonteremtési kedvezményére CSOK) a menekült családok is jogosultak voltak, ám ezt a vonatkozó, 16/2016. (II. 10.) Korm. rendelet módosítása 2018. III. 15-i hatállyal eltörölte. Ez utóbbi módosítás – szemben más, a CSOK-hoz való hozzáférést adott társadalmi helyzet alapján szűkítő intézkedésekkel – gyakran elsikkad a szélesebb közvélemény előtt. Noha jóllehet, érdemes lenne a szabályozást általánosan, és kifejezetten a menekülteket érintően is felülvizsgálni. Itt azonban a továbbiakban a lakásvásárlás lehetőségét nem tárgyaljuk, mert az a szakmában dolgozók beszámolóí szerint a 2021-ig Magyarországra érkező menekülteknek jellemzően csak egy elenyésző kisebbségét érintette.

4.1.2. Bérleti piac

A lakáspiac azon szegmense, ahol a menekült személyek és családok többsége akár egyéni, akár valamilyen támogatott programon keresztül megoldja lakhatását, a magánbérleti piac. Bár az önkormányzati bérlakás-pályázatokon való részvételre a menekülteknek

is van elvi lehetőségük, valós esélyeik elenyészőek a szociális szakemberek tapasztalatai alapján [interjú 1, interjú 2, interjú 8]. Ezért a szociális bérlakások egyébként is rendkívül kicsi (országosan 2,6%, Budapesten 4,5%³⁴⁵) szegmense valójában nem elérhető számukra. Mindeközben a magánbérleti piac Magyarországon nagyon alulszabályozott: ez mindkét fél számára kockázatos helyzetet teremt és minden bérlőt nehéz helyzetbe hoz (lásd Habitat Feketelakás 3.0³⁴⁶). A menekült személyek további nehézsége, hogy nem beszélnek a nyelvet, nincs helyismeretük, diszkriminációval szembesülnek és bizonytalan a munkaerőpiaci helyzetük. A lakcímbeljelentés³⁴⁷ is általános problémának mondható a magyar magánbérleti piacon: sok lakástulajdonos nem engedi a bérlőinek, hogy állandó lakcímként jelentsék be a bérleményt, noha ez feltétele lenne számos szociális juttatásnak. A menekült személyek esetében ennek további különös jelentősége, hogy ha valaki állampolgárságot szeretne kérvényezni, annak minimum három év (oltalmazottak esetében nyolc év) megszakítatlan, rendezett lakcímszámát a feltétele.

A magánbérleti piacnak azért is van kiemelt jelentősége a menekültek lakhatása szempontjából, mert a menekülteket célzó lakhatási programokat megvalósító szervezetek is szinte kizárólag a piacon bérelnek lakásokat (lásd 4. fejezet). Így a magánbérleti piac strukturális nehézségei az ő esetükben is érvényesülnek. Ezek a nehézségek jórészt a magánbérleti piac tulajdonosi szerkezetéből és alulszabályozottságából fakadnak. A nyugat-európai országokban jellemző intézményi lakástulajdonosokkal³⁴⁸ szemben Magyarországon a kiadó lakások túlnyomó többségének magánszemély a tulajdonosa, aki számos egyéni szempontot is érvényesít(het) a lakáskiadás során. A szabályozási hiányosságok miatt felértékelődik az egyéni bizalmi viszony is [interjú 8, interjú 9, interjú 11]. Mindez a lakhatási programokat megvalósító szervezetek képviselői szerint a gyakorlatban azt jelenti, hogy sok lakástulajdonos nem akarja menekülteknek vagy általában külföldieknek kiadni a lakását, vagy legalábbis több garanciát kérnek. [interjú 6, interjú 11, interjú 13]. Ebben a viszonyrendszerben gyakran további nehezítő tényező a közös nyelv hiánya. Amennyiben a menekült személynek vagy az őt támogató szervezetnek sikerül is kibérelnie a lakást, a menekült bérlők sok szempontból ezután is sérülékeny helyzetben vannak – különösen, amikor már kikerülnek a támogató programokból.

345 www.ksh.hu/thm/2/indi2_7_7.html

346 www.habitat.hu/sites/feketelakas

347 www.utcajogasz.hu/szakmai-anyagok/lakhatas-es-lakcim

348 Ezek olyan nonprofit vagy piaci szervezetek, melyek kifejezetten lakások építésére, kezelésére, kiadására vannak szakosodva; magyarul lakástársaságoknak szokás őket nevezni. A nonprofit lakástársaságok dominálják a szociális bérlakások szektorát (állami, önkormányzati támogatást kapnak és ennek fejében szociálisan célzott módon adják bérbe lakásaikat), a piaci lakástársaságok pedig a magánbérleti piacon is könnyebben szabályozható helyzetet hoznak létre.

344 www.habitat.hu/sites/lakhatasi-jelentes-2020/megfizethetoseg

4.1.3. Intézményi elhelyezés

A magyarországi lakásszegénységre általánosan jellemző, hogy a megfizethető lakhatási lehetőségek hiányában sokan hosszú távon is olyan lakhatást nyújtó szociális intézményekben (például családok átmeneti otthona, hajléktalanszálló) élnek, melyek eredeti célja csak krízishelyzetek megoldása lenne.³⁴⁹ Mivel pedig nem léteznek a sérülékeny csoportokat célzó megfizethető lakhatási lehetőségek, ezekből az intézményekből nincsenek érdemi kivezető utak sem. A szociális intézmények térítési díjai és a piaci albérlési díjak mértéke között tátongó szakadék pedig azt is nagyon megnehezíti, hogy a dolgozó, de alacsony jövedelemmel rendelkező személyek és családok ki tudjanak lépni az intézményes elhelyezésből.

Ez a helyzet a menekülteket és oltalmazottakat is sújtja, mert a célzott lakhatási programok korlátozott kapacitásai miatt előfordul, hogy ők is intézményi lakhatásba kerülnek. További nehézség, hogy számos szociális ellátó nem érzi magát felkészültnek külföldiek fogadására (például a nyelvismeret vagy a speciális, menekültekhez kapcsolódó eljárások ismeretének hiánya miatt), illetve rendszerszerűen is túl vannak terhelve [interjú 8]. Ezért a gyakorlatban elsősorban két szociális ellátó intézmény fogad menekült személyeket és családokat (erről bővebben a 4. szakaszban írunk), bár krízishelyzet esetén más intézmények is hajlandóak elhelyezést biztosítani.

Hajléktalanszállón vagy családok átmeneti otthonában (CSÁO) való elhelyezés esetén az intézmények munkatársaival készített interjúink alapján élesen el tud válni a lakhatási szegénységben érintett magyar és a menekült családok helyzete [interjú 8, interjú 9]. Az ellátórendszerbe kerülő magyar családok jelentős része hosszú éveken keresztül nem tud onnan kikerülni az érdemi kivezető utak és a megfizethető bérlakások hiánya miatt. Viszont a menekült családok számára ez a lakhatási forma valóban átmeneti lehet, mert az ő esetükben a piacképesebb szakma, a munkaképes kor, vagy az új életkezdés szubjektív ereje segíthet nekik a gyorsabb továbblépésben (szemben a hosszú távú szegénységi krízisben élő magyar családokkal) [interjú 8].

A szociális intézmények és az önálló lakhatás közötti lakhatási forma a munkásszálló, amit esetenként menekültek is igénybe vesznek. A 2017 és 2020 közötti munkaerőhiányos időszakban egyre gyakrabban előfordult, hogy a munkáltatók ilyen formában biztosítottak szállást alkalmazottaiknak.³⁵⁰ A hajléktalanellátásban dolgozó egyik szoci-

ális munkás interjúalanyunk szerint ez menekült munkavállalók számára is megoldást jelenthetett (például az építőiparban) [interjú 9].

Az intézményi elhelyezés speciális formájának tekinthetők a befogadóállomások, ahol a menedékkérők és menekültek a kezdeti időszakban tartózkodnak. Mivel jelen könyvfejezetben elsősorban a hosszabb távú lakhatási lehetőségek és az elismert menedékkérők lakhatáson keresztüli integrációja áll az elemzés középpontjában, részletesen nem tárgyaljuk a befogadó-állomásokat, noha azok jelentősége a Magyarországra érkezés utáni kezdeti időszakban megkerülhetetlen a menedékkérők lakhatása szempontjából. Az elemzett időszak végén, 2021-ben Magyarországon egyetlen nyílt befogadóállomás üzemel, Vámoszabadiban. Ezen kívül még egy úgynevezett közösségi szállás működik Balassagyarmaton, ahol idegenrendészeti eljárás alatt állók tartózkodhatnak. Nyírbátorban van egy olyan idegenrendészeti őrözött szállás, ahol a már őrízett alatt álló, nem elismert (vagy megszüntetett) státuszú menedékkérők vannak. Ez a korábbi infrastruktúra töredéke, hiszen az elmúlt években számos befogadóállomást és szállást nyújtó intézményt bezárt a magyar állam. Ahogy fentebb részben szó volt erről, 2016 végén még több befogadóállomás működött: ezek közül négy volt nyílt befogadóállomás, tizenegy pedig különböző típusú zárt állomás (lásd tranzit-zóna, őrözött befogadó központok vagy idegenrendészeti őrözött szállás). Az akkori helyzetről a Helsinki Bizottság elemzése ad átfogó képet.³⁵¹

A befogadóállomások számának csökkenése mellett ugyanakkor az is problémát jelent, hogy az előző szakaszban leírtak szerint folyamatosan csökkent a befogadóállomáson tölthető idő hossza, ami a lakáspiacra való kilépés kényszerét és a sérülékenység mértékét is megnövelte.

Mindezekén túl fontos kiemelni a kísérő nélkül érkező kiskorú menedékkérők helyzetét, ugyanis számukra csak egyetlen lakhatási intézmény érhető el Magyarországon: a fóti Károlyi István Gyermekközpont. Ez az intézmény a többi gyermekotthonnak megfelelő státuszú. Amennyiben a fiatalok utógondozásban részesülnek – ennek feltétele a tanulói jogviszony vagy várakozás szociális intézménybe való felvételre – 24 éves korukig maradhatnak az intézményben; egyébként 18 éves korig.

³⁴⁹ www.habitat.hu/mivel-foglalkozunk/lakhatasi-jelentesek/lakhatasi-jelentes-2018/alberletek-also-szegmense

³⁵⁰ www.youtube.com/watch?v=oC1-maZ13nU

³⁵¹ Magyar Helsinki Bizottság (2017): A menekültvédelem jövője Magyarországon. 13. oldal: www.helsinki.hu/wp-content/uploads/A_menekultvedelem_jovoje_Magyarorszagon_Web_black.pdf

4.2. Lakhatás és foglalkoztatás dinamikái egymás összefüggésében

A lakhatás, a munka és a nyelvtudás az integráció egymással szoros összefüggésben lévő alapvető feltételei, amelyeknek az oktatás és az egészségügyi háttér a tartópillérei. Ebben a szakaszban a lakhatási lehetőségekkel való összefüggésben a foglalkoztatási helyzetet emeljük ki. Az elmúlt évtizedben Magyarországon a lakhatás és a munkavállalás politikai és gazdasági környezete, strukturális feltételei viharosan változtak – még ha nem is azonos módon. Míg a lakhatás területén egy rövid ideig volt politikai támogatása a bevándorló menekültek integrációjának (amit aztán a pénzügyi források megvonásával teljesen kiüresítettek), addig a munkaerőpiaci helyzet ugyanezen időszak alatt – a koronavírus-járvány okozta válságos időt megelőzően – a menekültek szempontjából folyamatosan javult [interjú 2, interjú 3, interjú 11].

A következőkben a menekültek szempontjából összevetjük a lakáspiaci helyzet elmúlt tíz-tizenkét évi alakulását a munkaerőpiaci helyzettel. Ezt az időszakot több szakaszra lehet bontani. Az első szakaszban, a 2008-as válság okozta nehéz foglalkoztatási helyzetben a szerény, de megbízható állami támogatásokkal és a relatíve olcsó bérleti díjakkal viszonylag jó eséllyel lehetett Magyarországon elismert menekültként lakást bérelni a piacon.

A második szakasz kezdetét a 2014-2015-től intenzíven növekvő lakásárak és bérleti díjak jelentették, ekkor a foglalkoztatási helyzet még nem javult szignifikánsan. Ez – a 2015-ös menekültválságot követő idegenellenes központi kormányzati politikával és az ebből következően felerősödött előítéletességgel együtt – különösen nehezítette a magánbérlet önálló vagy akár szervezet segítségével való lebonyolítását [interjú 2].

2017-2018 között egy rövid harmadik szakaszt azonosíthatunk, amikor relatíve javultak a menekültek munkavállalási lehetőségei, és emiatt lakhatási helyzetük is valamivel kedvezőbbé vált [interjú 11]. Ennek többféle oka volt: egyrészt a szigorodó bevándorlás-ellenes intézkedések miatt kevesebb új menekült érkezett Magyarországra, másrészt a kivándorló magyar állampolgárok száma (különösen a vendéglátásban, szállításban és építőipari ágazatokban dolgozók) továbbra is jelentős volt. Ekkor még elérhetőek voltak az MMIA-s forrásokból működtetett lakhatási programok és kisebb részben az integrációs támogatások is.

1. táblázat. Időszakos összefoglaló a lakhatás és foglalkoztatás paramétereiről

Időszak	Országos átlagos bérleti díj ³⁵² (Ft/m ²)	Budapesten átlagos bérleti díj (Ft/m ²)	Havi bruttó átlagkereset országosan (Ft/hó)	Ágazati munkaerő bruttó átlagkeresete országosan (Ft/hó)
2008–2013	911 ³⁵⁴ [100%] ³⁵⁵	1 406 ³⁵⁶ [100%]	211 366 ³⁵⁷ [100%]	167 246 ³⁵⁸ [100%]
2014–2016	1 272 [140% // 100% ³⁵⁹]	2 500 [178%//100%]	249 597 [118%//100%]	197 441 [118%//100%]
2017–2018	1 620 [178% ³⁶⁰ // 127% ³⁶¹]	2 910 [207%//116%]	313 480 [148%//126%]	245 569 [147%//124%]
2019–2020	n.a. ³⁶²	n.a.	381 617 ³⁶³ [180%//153%]	290 842 ³⁶⁴ [174%//147%]

Forrás: saját szerkesztés

2018 után viszont csúcsra értek az albérletárak, miközben az Airbnb megnövekedett szerepe miatt a bérleti piac is szűkült. Ekkor már a megnövekedett foglalkoztatási lehetőségek sem tudták kompenzálni a lakhatási nehézségeket. Így a lehetőségek szempontjából lefelé ívelő negyedik szakaszban, 2019-2020-ban már csak romlott

352 Ebben a táblázatban az átlagos bérleti díjakat a Habitat for Humanity Magyarország által közzétett (www.habitat.hu/mivel-foglalkozunk/lakhatasi-jelentesek/lakhatasi-jelentes-2018/lakhas-2018-adattar/), a Jófogás.hu-tól származó adatok alapján tüntettük fel. A Jófogás-adatokkal kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy azok a mindenkor hirdetési árakat tartalmazzák és a valóban fizetett átlagos bérleti díjak ennél alacsonyabbak (hiszen a korábban megkötött szerződések alapján fizetett bérleti díjak általában alacsonyabbak). Ugyanakkor a Jófogás által közzétett hirdetési bérleti díjakat a fent vázolt probléma szempontjából relevánsabbnak tartjuk, hiszen aki adott pillanatban lakást keres, az ezekkel a hirdetési árakkal szembesül.

353 Építőipari, vendéglátás és szállítás ágazati átlagok alapján számolva - innen: www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qli012b.html

354 Adathiányból fakadóan csupán a 2010 és 2013 közötti átlagárakkal tudunk számolni.

355 Első bázisidőszaknak tekintve.

356 Adathiányból fakadóan csupán a 2010 és 2013 közötti átlagárakkal tudunk számolni.

357 A 2008 és 2013 közötti időszak átlagát számítva - innen: www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_qli001.html

358 2009 (!) és 2013 közötti időszak átlagát számítva - innen: www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qli012b.html

359 Második bázisidőszaknak tekintve.

360 Az első időszakhoz mért bázisindex.

361 A második időszakhoz mért bázisindex.

362 A Jófogás.hu adatai 2018. május hóig elérhetőek. A KSH vonatkozó adatbázisa pedig nem négyzetméter-arányos bontásban elérhető. Ugyanakkor a bérindexadatok alapján az mindenképpen elmondható, hogy 2019-ben és 2020 elején – még teljesen a korábbi trendbe illően – tovább növekedtek a lakások bérleti díjai. Stagnálás vagy csökkenés az országos, illetve a fővárosi lakbérdíjak átlagában csupán 2020 márciusától tapasztalható – Budapesten nagyobb mértékben: www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/lakberindex_szamitas/2008/assets/lakberindex-tablamelleklet.xlsx

363 2020-as adatok csak a január–augusztusi időszakra vonatkozóan elérhetőek - innen: www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/ker/ker2008.html

364 Adathiányból adódóan ágazati szinten csupán a 2019-es adatok alapján számolva - innen: www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qli012a.html

a helyzet. Megszűntek a civil szervezetek által projektalapon biztosított lakástámogatási programok és a koronavírus-járvány miatt megnőtt a munkanélküliség. Ez elsősorban azokat az ágazatokat érintette, ahol korábban a legtöbb menekült el tudott helyezkedni (lásd vendéglátás, szállítás, építőipar) [interjú 3, interjú 11]. Így számukra egyre nehezebbé vált az albérletek megfizetése is. Ez annak ellenére is igaz volt, ha esetlegesen, a civil szervezetek mediálásával csökkentett bérleti díjakat sikerült elérni [interjú 4], vagy hogy az Airbnb-s lakások és turizmus árfelhajtó hatása átmenetileg enyhült. Ennek következménye, hogy egyre könnyebben kerültek a menekültek annyira marginalizált helyzetbe, hogy már számukra is csak a hajléktalan-ellátórendszer tudott részleges megoldást nyújtani a lakhatási krízisre [interjú 2, interjú 10]. Ezzel a problémával és a korábbi lakhatási programok körülményeivel a következő szakaszban foglalkozunk részletesebben.

5. A menekülteket támogató lakhatási programok

A fent leírt tényezők miatt a menekült és oltalmazott személyek célzott lakhatási programok nélkül nagyon nehezen jutnak lakáshoz, különösen a befogadóállomásról való kiköltözés utáni első időszakban [interjú 3]. A legtöbb program pályázati forrásból, csupán néhány évig működött – leginkább a 2016 és 2018 közötti időszakban, amikor az ilyen célú, nagyobb volumenű MMIA-s források elérhetőek voltak. A többi, jelenleg is működő program is egyedi alapon válogatja meg a résztvevőket és esetleges az ezekhez való hozzáférés; nincs rendszerszinten, kiszámítható módon és hosszú távon elérhető lakhatási támogatási forma. Fontos továbbá kiemelni, hogy egyáltalán nincs olyan állami lakhatási támogatás, amely kifejezetten menekülteket célozna (az általános állami lakhatási támogatásokhoz pedig – ami jelenleg elsősorban a CSOK-ot jelenti – a fent leírt okokból nem férnek hozzá a menekültek). Az összes alább felsorolt programot civil vagy egyházi (illetve egy esetben önkormányzati) szervezetek valósítják meg. Az, hogy nincsenek lakhatási támogatások, erősíti a továbbvándorlási tendenciát, vagyis az ide érkező menekültek jelentős része valós integrációs lehetőségek híján nem marad az országban.

Alább összefoglaljuk a kutatás során feltárt, menekült és oltalmazott státuszú személyek számára célzottan elérhető különböző lakhatási programokat Magyarországon.

5.1. Lakhatási programok a lakhatási támogatás jellege szerint

5.1.1. Szervezet tulajdonában álló lakásokban történő elhelyezés

Ez a lakhatási megoldás ritka; a „menekültprogramot” működtető egyházi szervezetek közül csupán egynek van a tulajdonában szervezetenként 1-2 lakás, melyekben menekült családokat szállásolnak el. Korábban pedig még két másik egyházi menekültszolgálatnál létezett ilyen megoldás. Ezekben a programokon kívül egyes egyházi vezetők vagy intézmények eseti jelleggel fogadtak be menekült vagy menedékkérő családokat [interjú 4, interjú 5, interjú 11].

5.1.2. Szervezet által bérelt lakásokban történő elhelyezés és szervezeti felelősségvállalás

Az ilyen programok esetében a menekülteket támogató szervezetek bérelnek a piacról lakásokat, amelyekért a szervezet vállalja a felelősséget, fizeti a tulajdonosnak a bérleti díjat és megszervezi, hogy az adott időszakban ki lakjon ott. Ez a forma viszonylag ritkának számít, mert a legtöbb szervezet, különböző okokból, nem akart szerződő félként belépni a lakásbérleti ügyletekbe. Elsősorban a Kalunba Szociális Szolgáltatónál volt ez a forma a lakhatási program meghatározó kerete, itt épp ez a szervezeti felelősségvállalás volt a siker egyik fő záloga. A Kalunbán kívül a Jezsuita Menekültszolgálat (1-2 lakással), az Evangélikus Diakónia (korábban volt egy ilyen módon bérelt lakásuk a piacról, kettőt pedig egy evangélikus gyülekezettől bérelnek; illetve hostel- vagy szállóférőhelyeket is bérelnek menekültek számára) és a Máltai Szeretetszolgálat tart fenn ilyen módon néhány lakást menekültek számára [interjú 1, interjú 5, interjú 8, interjú 11].

5.1.3. Lakhatási támogatás szervezet közvetítésével, menekült személy által bérelt lakásra

A lakhatási programoknak ez a típusa volt a leggyakoribb; ilyen programokon keresztül vonták be a legtöbb lakást, különösen az MMIA-s támogatások időszakában. A Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményeinek (BMSZKI) és a Baptista Integrációs Központnak 2016–2018 között voltak olyan programjai, amelyek keretében közvetlen pénzügyi támogatást adtak a menekült személyeknek a lakhatási költségek fedezésére. Az előbbi programban a családtagokkal együtt több mint 100 fő kapott támogatást két év alatt, az utóbbiban pedig több mint 90 fő [interjú 8, interjú 9]. Ez a két program 2018-ban

véget ért. Ezen kívül az Evangélikus Diakónia nyújt 2015 óta folyamatosan évente kb. 200 embernek ideiglenes, néhány hónapra szóló lakhatási támogatást ilyen konstrukcióban. Ezt elsősorban bérleti díjra vagy kaució kifizetésére lehet használni, viszonylag rugalmas keretek között [interjú 1]. A Máltai Szeretetszolgálat is támogatja menekült ügyfelek lakásbérletét. Az ilyen típusú programokban közös, hogy amennyiben szükség van rá, a szervezet segít megtalálni a kibérlendő lakást, viszont a támogatott személy szerződik közvetlenül a tulajdonossal, a támogató szervezettől pedig csak az erre fordítandó pénzt (vagy annak egy részét) kapja meg.

5.1.4. Intézményi elhelyezés

Elsősorban az Oltalom Karitatív Egyesület és a Baptista Integrációs Központ nyújt krízishelyezést menekülteknek éjjeli menedékhelyen, illetve az utóbbi átmeneti szállón (néhány fenntartott szoba) és családok átmeneti otthonában (CSÁO) is elhelyez menekülteket. A Baptista Integrációs Központ 2014-ben nyitott meg egy épületen belül két CSÁO-t, melyek működését kezdetben az MMIA finanszírozta; átlagosan a férőhelyek felén menekültek laktak (ez az összesen 80 férőhely esetén 40 férőhelyet jelentett). A 2015 utáni időszakban gyakori volt, hogy először ebbe a CSÁO-ba költöztek a menekült családok, és innen kerültek be valamilyen támogatott lakhatási programba. A két CSÁO-nak otthont adó épület 2017-ben leégett, azóta hiányzott ez a típusú lakhatási ellátás. A Baptista Integrációs Központ 2020-ban nyitotta meg új CSÁO-ját, mely szintén nyitva áll menekültek előtt, viszont most úgy látják, hogy a korábbiaknál jóval kevesebb erre az igény [interjú 9]. Ezen kívül a Jezsuita Menekültszolgálat a jezsuita szakkollégiumban biztosít néhány férőhelyet menekült háttérű diákoknak [interjú 5], és az Evangélikus Diakónia esetenként áthelyezi a menekült támogatottakat valamelyik szociális ellátó intézményébe [interjú 1].

5.1.5. Információ

A konkrét lakhatási megoldásokon túl több szervezet nyújt segítséget a lakáskeresés folyamatában, például telefonálással, információ-megosztással. A Menedék Egyesület egy közvetítő platformot is létrehozott 2015-ben, ahol a lakástulajdonosok fel tudják ajánlani lakásukat menekült személyeknek és családoknak [interjú 2]. A koronavírus-járvány 2020 tavaszi hullámában több szervezet segített mediálni lakástulajdonosok és menekült bérlők között a bérleti díjak mérséklése érdekében. A Helsinki Bizottság lakhatási ügyekhez is kapcsolódó jogi képviselettel támogatja a menekülteket [interjú 4].

Egyénileg vs. intézményi garanciával bérelt lakások

Ahogy az előző szakaszban is írtuk, a menekülteket támogató lakhatási programok túlnyomó többsége úgy működik, hogy a piacról bérelnék lakásokat erre a célra. Fontos különbséget jelent, hogy a szervezet lép-e szerződéses viszonyba a lakástulajdonossal, vagy a támogatott személy. Ezzel a kérdéskörrel e keretes írásban külön is foglalkozunk.

Egyéni szerződéskötés nyújtotta lehetőségek – BMSZKI, Baptista Integrációs Központ, Evangélikus Diakónia, Menedék Egyesület

Több szervezet határozott álláspontja volt, hogy a lakásbérletnél maga a támogatott személy szerződjön. Ennek egyrészt az volt az oka, hogy a szervezet nem tudott vagy nem akart ilyen mértékű anyagi garanciát vállalni, illetve az, hogy nem is volt a szervezeteknek kapacitása az üzemeltetéssel kapcsolatos feladatok elvégzésére (1). Másrészt ezek a szervezetek előremutatóbbnak tartották, hogy a támogatott menekültek maguk vállaljanak felelősséget lakásukért, illetve a kapcsolódó ügyek intézéséért (azzal együtt, hogy ehhez szociális munkástól is kaptak támogatást) – ami az integráció folyamatát is felgyorsíthatta [interjú 8] (2); így a lakhatási program nem „kiskorúsítja” a támogatottakat (3). A lakástulajdonosok szempontjából ennek a konstrukciónak relatív előnye, hogy mivel nem jogi személynek nyújtanak szolgáltatást, a gyakorlatban elkerülhető a szerződéskötési kötelezettség (4); hátránya, hogy nem akkora mértékű a szervezeti garancia, mint amikor a szervezet nem csak közvetítő, hanem egyúttal szerződő fél is. Amíg volt ilyen típusú lakhatási programokra forrás, a Menedék Egyesület közvetítésben, tulajdonosok toborzásában, nyelvi akadályok leküzdésében, szerződésírásban stb. segített. A többi szervezet mindemellett még pénzügyi támogatást is nyújtott.

Intézményi szerződéskötés (kvázi lakásügynökség) nyújtotta lehetőségek – Kalunba, Máltai Szeretetszolgálat; kisebb mértékben Evangélikus Diakónia, Jezsuita Menekültmisszió

Ennek a konstrukciónak elsődleges előnye, hogy nagyobb bizalmat kelt a lakástulajdonosokban, ezért nagyobb sikerrel lehet bérelhető lakásokat találni. Itt a szervezet vállal garanciát a bérleti díj fizetésére és a lakás állagának megóvására (ami gyakran azt jelenti, hogy kisebb felújításokat is kell végezni). Az ilyen típusú program akkor tud igazán sikeresen működni, ha kellő mentorálási, szociális munka-kapacitást is mellé tud tenni a szervezet a bérleti díjra fordított összegben felül [interjú 11]. Ez a konstrukció a hosszabb távú

a tulajdonos és a szervezet közötti szerződés állandó marad (1). Ezen felül az előítéletek csökkentésére (2) és a nyelvi nehézségek elkerülésére (3) is lehetőséget nyújt. Az állami integrációs támogatás időszakában (2014/16-ig) az ilyen típusú bérlés előnyei közé tartozott, hogy mivel természetben nyújtott támogatásként volt elkönnyvelhető, nem csökkentette a menekültek által igénybe vehető integrációs támogatás összegét (4); illetve a pénzbeli támogatásokkal szemben azt is garantálta, hogy a támogatás célzott formában kerüljön felhasználásra.

Ezek a lakhatási támogatások relatíve nagyobb léptékben addig voltak elérhetőek, míg az erre való speciális programok futottak és forrást biztosítottak. 2021-es adatok szerint néhány egyházi szervezetnek van még egy-két lakásra szerződésre, amelyekben kifejezetten menekülteket szállásolnak el. Ugyanakkor ezek a segítségnyújtó tevékenységek nem tekinthetők átfogó jellegű programoknak.

Mindkét típusú szervezeti részvétel esetén az volt a cél, hogy a menekültek a támogatási időszak végével saját maguk tudják fenntartani a lakást, amelyben laktak, bár ez nem minden esetben sikerült. Ebből a szempontból fontos tényező volt, hogy mennyire lehetett alacsony vagy a foglalkoztatási helyzetet tekintve reális áron lakást találni számukra még a támogatási időszak kezdetén. További lényeges szempont mindkét forma esetében a nyelvi korlátok áthidalásában nyújtott segítség. A lakástulajdonosokkal való közös nyelv hiánya a tisztán piaci körülmények között lakást kereső menekültek (és általában külföldiek) szerint az egyik legnagyobb akadály.

5.2. Lakhatási programok a programot működtető szervezet formája szerint

5.2.1. Egyházi szervezetek

A menekültek lakhatása területén meghatározóak (szinte kizárólagosak) az egyházi, vagy egyházi partnerségben / egyházi finanszírozással működő szervezetek. Lakhatási programjaik finanszírozási forrását jelenleg elsősorban a nyugat-európai és észak-amerikai testvéregyházai és ezekhez kapcsolódó szervezetek jelentik. Néhány egyházi szervezet kap kisebb állami támogatást – többek között – a menekültekkel kapcsolatos programjaira is, de vannak olyan egyházi szervezetek, amelyek kénytelenek teljesen saját forrásból finanszírozni ilyen jellegű programjaikat.

Ezek a szervezeti programokon túl egyes egyházi szereplők személyesen is közbenjártak: táborokból vagy a tranzitónából egyházi ingatlanokba fogadtak be menedékkérőket. Az ilyen típusú segítségnek akut krízishelyzetekben nagy jelentősége volt.

5.2.2. Civilek

A civil szervezetek elsősorban olyan módon nyújtanak segítséget a lakhatás terén, hogy segítenek az ügyfeleknek piaci alapon (vagy más szervezet támogatott lakhatási programjában) lakást találni. Ez egyéni mentorálást, ügyintézés, információnyújtást, közvetítést jelenthet. Az integrációs programokra 2018-ig költendő EU-s források (MMIA) az ilyen kapacitások kiépítése terén is jelentős anyagi háttérrel biztosítottak.

5.2.3. Önkormányzati szervezetek

Az önkormányzatok szerepvállalása korábban (az állami integrációs támogatás időszakában, 2014–2016/18-ig) a helyi családsegítő szolgálatokon keresztül valósult meg, de itt nem nyújtottak közvetlenül lakhatási támogatást. Az egyetlen nagy léptékű, önkormányzati szervezet által megvalósított, menekültek számára célzott lakhatási program a BMSZKI, mint a Fővárosi Önkormányzat hajléktalan-ellátó és lakhatási szakintézményének MMIA-s finanszírozással megvalósított programja volt 2016 és 2018 között. Ebben a programban a BMSZKI két éven keresztül támogatást nyújtott menekült ügyfeleknek ahhoz, hogy a piacon béreljenek lakást. A lakásokat túlnyomórészt a BMSZKI munkatársai találták, és a bérletdíj-támogatás mellett intenzív szociális munkával is segítettek. Mivel a BMSZKI elsősorban lakhatási jellegű intézmény, melynek magtevénysége a hajléktalan emberek ellátása, a felmérésben szereplő programok közül ez volt a legtisztábban „lakhatási”, a többi integrációs elem (például nyelvtanulás) itt kisebb hangsúlyt kapott, mivel a szervezeti álláspont szerint ezeket a szolgáltatásokat könnyebben megkapták máshol is az ügyfelek. Az MMIA-s támogatás megszűnése után a BMSZKI nem folytatta ilyen jellegű tevékenységét, és más menekültek számára célzott programot sem indított [interjú 8].

5.2.4. A lakhatási programokat működtető szervezetek közötti forrásáramlás

A menekülteket támogató lakhatási programok ellentmondásos eleme, hogy mivel szinte kizárólag a piacról bérelt lakásokról van szó (akár a szervezet, akár – támoga-

tással – a menekült személy bérlő azokat), a források a lakástulajdonosok felé áramlanak. A pénz kikerül a rendszerből és csak egyszer tudja kifejteni a hatását. 2008 és 2018 között elsősorban az államtól áramlott a pénz a piac felé a lakhatási és integrációs támogatásokon keresztül. 2014/16 és 2018 között az EU-tól a központi és helyi kormányzaton, valamint civil szereplőkön keresztül kerültek pénzforrások a piaci szereplőkhöz. 2015, illetve 2018 után pedig a nyugati egyházi szervezetek pénze, illetve kis mértékben a központi kormányzat támogatása áramlott a lakástulajdonosok felé.

Ráadásul, mivel ezekben a programokban jellemzően piaci áron béreltek a szervezetek lakásokat, egységnyi forrás kevesebb lakásra volt elég, mint hogyha lett volna mód arra, hogy alacsonyabb bérleti díjú lakásokat (például önkormányzati bérlakásokat) lehessen bevonni. Ennél jobb megoldás lenne, ha valamilyen köztulajdonú vagy közösségi tulajdonú ingatlanban valósulnának meg a menekülteket támogató lakhatási programok, vagy esetleg szabályozási keret-módosításokkal (például adóteher-csökkentés) motiválnák a szociális célú lakáskiadást – hatékonyabban felhasználva, vagy a rendszeren belül tartva az erre szánt erőforrásokat.

5.3. Menekültek különböző csoportjainak helyzete a lakhatásban nyújtott segítség szerint

Mindezekén túl érdemes még kiemelni, hogy – mint bármilyen jogilag definiált kategória esetén (lásd menekült, menedékes, oltalmazott) – annak ellenére sem tekinthetők a nemzetközi védelem alatt álló személyek homogén csoportnak, hogy a jogi státusz adta társadalmi helyzetük hasonló. A következő szakaszban kitérünk arra, hogy az interjúk tanúsága szerint milyen helyzetű menekültek vannak különösen sérülékeny helyzetben lakhatási szempontból.

Természetesen voltak menekültek, akiknek nem volt szüksége lakhatási támogatásra: vagy azért, mert anyagi helyzetük megengedte ezt, vagy családi, esetleg baráti segítségnyújtás révén önállóan is meg tudták szervezni a lakhatásukat [interjú 6]. Az önkormányzati, civil és egyházi szervezetek képviselőivel folytatott interjúink során viszont elsősorban azoknak a menekülteknek a lakhatási nehézségeire láttunk rá, akik segítségre szorultak. Ilyen különösen sérülékeny csoportnak számít például a Magyarországra menekülteként érkezett, viszonylag kevés egyedülálló nő.³⁶⁵ Bár 2021-ig nem érkezett sok nő egyedül, mindenképpen speciális lakhatási igényeik vannak, melyek kielégítésére

a segítségnyújtói hálózat nem mindig volt felkészülve. Ugyanígy kihívás volt a családon belül bántalmazott nőket illető távotartási³⁶⁶ lehetőség biztosítása – ha egyáltalán megfogalmazódhatott maga a probléma és eljárás alá tudott kerülni az elkövető [interjú 8]. Ezen kívül úgy tűnt, hogy gyakran az idősebb menekültek lakhatását volt nehezebb megszervezni, mivel ők már nem munkaképes korúak, ráadásul a szabályok alapján bizonyos lakhatási támogatásokat sem tudtak rokonaikkal együtt kihasználni – tekintve, hogy bizonyos szociális szolgáltatások esetén (például CSÁO) Magyarországon a nagyszülő már nem számít egyenesági rokonnak és ilyen értelemben ellátandó félnek [interjú 9].

Az ellátási rendszer hiányosságai a menekültek számára is nehézséget okoznak. Például a hajléktalanszállók tipikusan egyedülálló férfiak számára elérhetőek, egyedülálló nőknek sokkal kevesebb szoba áll rendelkezésére. A hajléktalanellátás elsősorban egyedülálló felnőttekre van berendezkedve, párok számára is nagyon kevés férőhely elérhető. Családosoknak a családok átmeneti otthonai tudnak szállást nyújtani, ahol viszont csak a gyerekek után jár ellátás (gyerek nélküli pároknak nem). Ezért például ha egy CSÁO-t működtető szervezet családgyegetítés útján akarja segíteni a különböző időpontokban érkezett családtagok közös lakhatását, akkor rugalmasan kell kezelnie a szabályozást, hiszen a gyerekek adott esetben csak a családgyegetítés megtörténte után érkeznek, viszont a már Magyarországon tartózkodó családfőnek a megfelelő lakáskörülmények meglétét fel kell tudnia mutatni (lásd 114/2007. (V. 24.) Korm. Rendelet a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény végrehajtásáról, 29. § 3b) [interjú 9, interjú 4].

Lakhatási szempontból a kísérő nélkül érkező kiskorúak is különösen sérülékeny csoportként vannak jelen, ahogy azt a Helsinki Bizottság szakmai anyaga is megerősíti.³⁶⁷ Míg a családjukkal együtt érkezett gyerekeket a szüleikkel együtt helyezik el a befogadóállomáson, majd egy intézményben (például családok átmeneti otthona) vagy egy lakhatási programban, a kísérő nélkül érkező gyerekek a főtí gyermekotthonba (Károlyi István Gyermekközpont³⁶⁸) kerülnek.

Ugyan Magyarországon nem tűnik jelentősnek a papír nélküliek vagy jogszerűtlenül itt tartózkodók lakhatási problémája, az a kevés ember, akit nem találnak meg a hatóságok, vagy nem tudják vele szemben a kiutasításról szóló döntést foganatosítani, gyakran

366 Lásd 2009/LXXII. tv., www.net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0900072.tv

367 www.helsinki.hu/wp-content/uploads/szakmai_segedlet_web-FINAL.pdf

368 www.wp.kigyk.hu/gyermekotthoni-ellatas/kisero-nelkuli-menekult-kiskoruk-gyermekotthona

365 Dés Fanni – Pósfai Zsuzsanna (2021): Nők és lakhatás., www.library.fes.de/pdf-files/bueros/budapest/17396.pdf

szintén az egyébként is túlterhelt hajléktalanellátásban jelennek meg, noha a szociális támogatások számukra hivatalosan csak korlátozott módon, az életveszély elhárítása érdekében elérhetőek [interjú 9].

Ezen speciális célcsoportokra érdemes külön figyelmet fordítani a lakhatási programok kialakítása, intézményi férőhelyek biztosítása során.

Érdemes kiemelni, hogy a formális szervezetek programjain túl a menekültek lakhatásának megoldásában időnként az informálisan működő, származási ország/anyanyelvi hasonlóság vagy vallási hovatartozás szerinti etnikai kapcsolatok is tudnak segíteni. Ez attól is függ, hogy milyen régóta érkeznek az adott országból külföldi állampolgárok Magyarországra, tudnak-e informális szociális hálót működtetni a maguk által teremtett lehetőségek és korlátok között.

Az ilyen informális kapcsolatokra épülő segítségnyújtásnak része lehetett a menekültek foglalkoztatása (például afgán építési vállalkozó), a krízisszállás biztosítása (például szomáliai közösség), a megosztott magánbérlet és „szívességi lakáshasználat”, illetve a munkásszállón való elhelyezés [interjú 2, interjú 3, interjú 4, interjú 7].

Ezen kívül a „külföldiség”, mint szolidaritásképző tényező általánosabb formájában is megjelent a segítségnyújtásban: a tapasztalatok szerint, amikor kiderült, hogy menekültek bérelnék a lakást, a magánlakásokat kiadók közül általában a külföldi lakástulajdonosok voltak nyitottabbak, vagy az olyan magyar állampolgárok, akik maguk is kivándoroltak, és így személyesen tapasztalhatták meg a származási országukon kívüli lakhatás nehézségeit [interjú 2, interjú 6].

Lakhatási szempontból még legalább egy speciális csoportról érdemes szót ejteni. Az elmúlt években sokan érkeztek úgy diákként Magyarországra, hogy a megkérdezett szakértők szerint egyébként társadalmi státuszuk, helyzetük szempontjából a menekült helyzetűekhez hasonlóak. Esetükben a magyarországi hallgatói programba kapcsolódás tekinthető a menedékkérelem egyfajta alternatívájának. Ők a tanulmányaik alatt ugyan több módon is tudnak segítségért folyamodni – elsősorban a kollégiumi elhelyezésnek köszönhetően –, de a tanulmányaik befejezése után, ha a tipikusan idegennyelvű képzésből kikerülve nem tudnak azonnal álláshoz jutni, könnyen előfordulhat, hogy hasonlóan nehéz helyzetbe kerülnek, mint ha egyébként menekült státuszért folyamodtak volna [interjú 5].

6. Szakpolitikai szereplők lehetőségei a helyzet javítására

A fent leírt, a magyarországi menekültek lakhatását érintő szakpolitikai intézkedések és a lakhatást támogató programok tanulságaira és tapasztalataira építve fejezetünk utolsó szakaszában megvizsgáljuk, hogy a különböző szakpolitikai szereplőknek milyen lehetőségei vannak a Magyarországon elismert nemzetközi védelem alatt álló személyek lakhatási helyzetének javítására.

6.1. Központi kormányzat

A központi kormányzat a szakpolitikai intézkedések egyik kiemelt szereplője. Egyebek mellett lakhatást célzó pénzügyi támogatásokkal, kedvező szabályozással és szakmai felügyelettel tudja támogatni a menekültek lakhatási helyzetét.

A központi kormányzat szerepvállalásának egyik kézenfekvő módja, ha pénzbeli támogatást biztosít különböző helyi szereplőknek, akik a források legmegfelelőbb felhasználását biztosítani tudják. Ugyanakkor ehhez felkészült és a szükséges kapacitásokkal rendelkező szakember-gárdára van szükség. Ahhoz, hogy a helyi szinten aktív, kellő tapasztalattal rendelkező társadalmi szereplők – akár civil, egyházi vagy önkormányzati szervezetekről beszélünk – hosszabb távon, fenntartható módon tudják működtetni programjaikat, kiszámítható anyagi támogatásra van szükség. A kiszámíthatóságon túl pedig a strukturális szempontokat figyelembe véve különösen kedvező, ha a lakhatási célú állami támogatások elsősorban a szervezetek vagy önkormányzatok szociális szempontú tulajdonszerzését, illetve a szervezetek által kötött szerződéssel megszervezett lakásbérlet megvalósítását finanszírozzák. Az ilyen típusú programok hosszabb távon is ki tudják fejteni hatásukat, szemben az egyéneknek biztosított támogatásokkal.

A közvetlen pénzbeli támogatáson kívül a központi kormányzat a szabályozáson keresztül is segíteni tudja a menekültek lakhatását. Ilyen lehet például, ha célzott adókedvezményeket biztosít olyan szervezeteknek, melyek menekültek lakhatásának biztosítására vásárolnak ingatlant. Ilyen kedvezmény lehet például az ingatlanvásárlási illeték eltörlése.

A menekültek számára biztosított kedvezményes bérleti díjú lakások megszervezésének a jelenleginél jobb és fenntarthatóbb formája lenne, ha egy tágabb állami szociális bérlakás-politikába illeszkedne. Ennek egyik formája az lehetne, ha az állam támogatná olyan szervezetek létrejöttét, melyek nonprofit alapon bérlakásokat kezelnek. Egy ilyen lakásportfólió részét képezhetnék a célzottan menekültek számára fenntartott lakások.

A korábbi tapasztalatok alapján az is fontosnak tűnik, hogy a programokat megvalósító segítő szervezetek az anyagi támogatáson túl ne csak adminisztratív jellegű, hanem szakmai támogatást is kapjanak a központi kormányzat megfelelő szerveitől. Ezen kívül előnyös lenne, ha az állam a releváns társadalmi szereplők együttműködésének általános koordinációjában is kiemelt szerepet vállalna. Fontos, hogy a megfelelő központi szervek az egyes programok, szakpolitikák kialakítása során konzultáljanak a területen dolgozó szervezetekkel (vertikális egyeztetés), valamint, hogy ezen szereplők egymás közötti koordinációjához jól működő kommunikációs fórumokat hozzanak létre (horizontális koordináció). Mindemellett, tekintve, hogy az önálló lakhatás megszerzésében a magyar nyelvtudás mind a menekültek, mind a lakáskiadók, mind a civil szervezetek szempontjából kulcsfontosságúnak bizonyult, a nyelvtanulás garantálására az erre fordítandó közvetlen anyagi támogatás helyett jobbnak látjuk a nyelvoktatást is központilag és természetbeni juttatásként biztosítani.

6.2. Önkormányzatok

Természetesen az önkormányzatok is kulcsfontosságú szereplők a lakhatási programok sikeres megvalósításában. A jelenlegi magyar lakáspolitikai rendszerben az önkormányzatok a fő bérlakás-tulajdonosok, illetve a szociális lakáspolitikai első számú felelősei. A helyi információáramlás és a szociális támogatások biztosításában is nagyon fontos szerepük van, ezen felül jól rálátnak az egyes társadalmi csoportok speciális igényeire. Mindezek által komoly felelősséget tudnak vállalni a menekültek lakhatási helyzetének javításában is.

Az eddigi gyakorlatra jellemző volt, hogy a menekülteket segítő lakhatási programokra biztosított források végső soron piaci lakástulajdonosokhoz áramlottak. Ez elsősorban a magyar lakáspiac strukturális jellemzőiből fakadt, hiszen így lehetett a háztartásokat könnyen és viszonylag rugalmas keretek között lakásokhoz juttatni. Ezzel szemben ugyanakkor társadalmi szempontból sokkal előnyösebb megoldásnak tartanánk, ha szervezeti vagy köztulajdonban, például önkormányzati tulajdonban álló ingatlanokban valósulnának meg a menekülteket segítő lakhatási programok. Így fenntarthatóbb formában lehetne ugyanakkora nagyságrendű forrást elkölteni, ugyanis hosszabb időn keresztül lehet egy adott támogatási összegből megfizethető lakásokat biztosítani. Ezen kívül a menekültek számára az alacsonyabb bérleti díjak mellett egy lakás fenntartása reálisabb lehet a programidőszakon túl is. Nem beszélve arról, hogy az elköltött pénz olyan szereplőhöz kerülne, amely közérdeket szolgál - vagyis az önkormányzathoz.

Összességében tehát azt javasoljuk, hogy legyenek elérhetőek a menekülteket támogató források az önkormányzati bérlakás-állomány célzott bővítésére. Az önkormányzati bérlakásokat a menekülteknek szóló lakhatási programokba olyan módon is lehet integrálni, hogy azokat hosszú távon egy szervezet veszi bérbe, és menekült személyek számára biztosít benne lakhatást. Ilyen módon az önkormányzat a szervezettel áll szerződéses viszonyban.

Ezzel együtt a korábban leírt, a BMSZKI által megvalósított menekülteket célzó lakhatási program jó példa arra, hogy egy önkormányzati intézmény hogyan tud saját maga ilyen típusú speciális lakhatási programot megvalósítani. Jelenleg az új, 2021–2027-es európai uniós költségvetési ciklus nyithat meg új lehetőségeket az önkormányzatok számára, hogy ehhez hasonló projekteket valósítsanak meg. Ezekről a finanszírozási lehetőségekről érdemes tájékozódni, illetve finanszírozható projekteket előkészíteni.

Külön figyelmet kell fordítani a különösen sérülékeny menekültcsoportok igényeire is, mint amilyenek az egyedül érkező nők, a családdegyesítési eljárással Magyarországra érkezők, a kísérel nélküli kiskorúak, a traumatizáltak, az egészségügyi nehézségekkel küzdők, illetve az inaktív idősök. Az ő esetükben indokolt speciális intézményi elhelyezési férőhelyeket fenntartani, amiben az önkormányzatok fontos partnerek lehetnek akár néhány férőhely biztosításával is a saját intézményeikben.

Az önkormányzatok redisztribúciós feladatkörében a pénzbeli támogatások olyan juttatásokat is magukba foglalhatnak, melyek kifejezetten menekült személyeket céloznak. Emellett az információmegosztással, a releváns szervezetekhez való közvetítéssel is sokat segíthetnek az önkormányzat különböző szervei. Tekintve, hogy számos civil és egyházi szervezet küzd a megfizethető helyiségek hiányával, az önkormányzat azzal is segíthet, ha ingatlanjait iroda vagy közösségi tér kialakítása céljából kedvezményesen adja bérbe a menekülteket támogató szervezeteknek.

6.3. Civil és egyházi szervezetek

Ahogy a fenti elemzésből láttuk, a terepen aktív civil és egyházi szervezetek a menekültek lakhatását támogatni tudó kulcsszereplők harmadik csoportja. Ők azok, akik az önkormányzatokhoz hasonlóan intézményi minőségükben tudnak segíteni a személyes lakhatási problémák megoldásában, valamint koordinálni tudnak olyan erőforrásokat is, melyek becsatornázásához alapos helyismeretre van szükség.

A civil és egyházi szervezetek menekülteknek szóló lakhatási programjainak elemzése alapján jobb megoldásnak tartjuk, ha lakásügynökség jellegűen a civil és egyházi szervezetek kötnék lakásbérleti szerződéseket menekült bérlőket fogadó lakástulajdonosokkal. Mindaddig, amíg nincs mód arra, hogy a menekülteket támogató lakhatási programok szervezeti vagy köztulajdonú ingatlanokban valósuljanak meg, a lakásügynökség jellegű megoldás tűnik optimálisnak a piaci bérlemények bevonására. Ez átláthatóbb helyzetet teremt mind a lakástulajdonos, mind a támogatott menekült számára. Amennyiben előrehaladottabb a menekült személy integrációs folyamata és már nem a lakás megtalálása jelent számára problémát, jobban működtethető egy olyan konstrukció, melyben csak anyagi támogatást kap a bérleti díj kifizetésére.

6.4. Bevándorló közösségek

Az intézményes formában nyújtott segítségen túl a menekült személyek lakhatási megoldásaiban jelentősége van a bevándorló közösségeken keresztül érkező segítségnek is. Ez gyakran a már jobban integrálódott, Magyarországon élő bevándorló közösségek különböző formális vagy informális szervezetein keresztül történik. Ezért érdemes lenne azokat a bevándorló közösségeket és szervezeteket szisztematikusan feltárni és velük együttműködést kezdeményezni, amelyek szerepet játszanak vagy játszottak a magyarországi menekültek lakhatásának javításában. Ebben a kiterjedt tereptapasztalatokkal rendelkező, a bevándorló közösségekkel élő kapcsolatokat tartó civil szervezetek szerepvállalása elengedhetetlen.³⁶⁹

369 Az elemzéshez készített, anonimizált interjúk sorszámai a következő interjúkat fedik: (1.) egyházi szervezet projektkoordinátora, 2020.08.31; (2.) civil szervezet projektkoordinátora, 2020.08.26; (3.) civil szervezet szociális munkása, 2020.09.11; (4.) civil szervezet jogásza, 2020.09.07; (5.) egyházi szervezet projektkoordinátora, 2020.09.11; (6.) civil szervezet oktatási programjának önkéntese és koordinátora, 2020.08.19; (7.) civil szervezet projektkoordinátora, 2020.09.02; (8.) önkormányzati szociális intézmény módszertani munkatársa, 2020.09.18; (9.) egyházi szociális intézmény intézményvezetője, 2020.09.18; (10.) önkormányzati szociális intézmény munkatársa, 2020.08.18; (11.) egyházi szervezet projektkoordinátora, 2020.10.02; (12.) önkormányzati szociális intézmény munkatársa, 2020.09.23; (13.) magánszemély, 2020.09.15.